

מדיניותם של אחז וחזקיהו כלפי אשור בימי סרגון ובראשית ימי סנחריב

Author(s): נדב נאמן

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 7 (תשנ"ד), pp. 5-30

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70037102>

Accessed: 04/12/2011 01:43

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

מדיניותם של אחז וחזקיהו כלפי אשור בימי סרגון ובראשית ימי סנחריב

מאת נדב נאמן

לקביעת היחסים בין ממלכת יהודה לבין ממלכת אשור בימי סרגון ב' (721–705 לפני סה"נ) יש חשיבות לא מבוטלת לגבי הערכת מדיניותם של אחז וחזקיהו. לפי התיאור בספר מלכים, הטילו רצין מלך ארם ופקח מלך ישראל מצור על ירושלים. בצר לו ביקש אחז את עזרתו של תגלת־פלאסר ג' מלך אשור, ובעקבות זאת השתעבדה יהודה לאשור (מלכים ב' טז, ה, ז-יח). חזקיהו, בנו וירשו, מרד באשור, ובתגובה לכך ערך סנחריב מסע נגדו וכבש את ארצו (מלכים ב' יח, ז, יג-טז). שמו של סרגון ב' איננו נזכר בספר מלכים, ובמקרא כולו מופיע שמו רק פעם אחת (ישעיה כ, א). לעומת זאת, עיון בכתובות סרגון מלמד שהוא ערך מסע רחב הקף למערב בשנת 720 לפני סה"נ, כבש את פלשת עד קצה גבולה הדרומי, הכניע את שומרון והגלה רבים מתושביה (השווה: מלכים ב' יז, ה-ו). בשנים שלאחר מכן (716–712) פעל סרגון באופן נמרץ בחוף פלשת, כדי לחזק את האחיזה האשורית באיזור הגבול עם מצרים. בין היתר הגלה אנשים לאיזור, החליף את שליט אשדוד, דיכא את המרד שפרץ בעיר והפך את הממלכה המורדת לפחוה אשורית. האם פעל סרגון גם נגד ממלכת יהודה, אלא שהמסורת המקראית לא שימרה זכר לכך? ואולי לא נפגעה יהודה מידי סרגון ורק העלתה לו מס, ולפיכך לא השאיר השליט האשורי את רישומו על ההיסטוריוגרפיה המקראית, המשקפת במידה רבה את הזיכרון ההיסטורי של השכבה השלטת ושל הסופרים שישבו בירושלים?

חוקרים נמנעו בדרך כלל מלייחס לסרגון פעולות איבה נגד ממלכת יהודה, משום שאין הן נזכרות בכתובותיו. עיקר המחלוקת סבבה סביב 'כתובת עזקה', אשר נתפרסמה לראשונה בידי וינקלר¹ ונדונה מחדש בידי ח' תדמור.² תדמור תארך את הכתובת לשנת 712 לפני סה"נ וקשר אותה עם המסע האשורי לאשדוד, שנערך באותה שנה, ועם מספר תבליטים שנמצאו

1 H. Winckler, *Altorientalische Forschungen*, II, Leipzig 1899, pp. 570–574

2 ח' תדמור, 'עזקה שביהודה בכתובת אשורית מלכותית', ידיעות, כד (תש"ך), עמ' 22–32; הנ"ל, 'מסעות המלחמה האשוריים לפלשת', היסטוריה צבאית של ארץ־ישראל בימי המקרא, בעריכת י' ליוור, תל אביב תשכ"ד, עמ' 273–275; H. Tadmor, 'The Campaigns of Sargon II of Assur: 275–273 BC', *A Chronological Historical Study*, *Journal of Cuneiform Studies*, XII (1958), pp. 80–84

בארמונו של סרגון בחורסאבאד (דור־־שְׂרֹפִין). בהשקפה זאת תמכו חוקרים נוספים,³ אבל היא נדחתה עד מהרה, לאחר ש'כתובת עזקה' חוברה לשבר לוח נוסף, והוצגו ראיות שהכתובת המצורפת מתארת את מסעו של סנחריב ליהודה בשנת 701 לפני סה"נ.⁴ לאחרונה שב ג' גליל וניסה להראות במאמר מפורט, ש'כתובת עזקה' שייכת לימי סרגון, ובמסגרת המסע האשורי בשנת 712 הותקפה ממלכת יהודה וחרבו מקצת עריה.⁵ הביקורת על גישתו של גליל תבוא לביטוי מלא בדיון להלן.

בכוונתי לבחון מחדש במסגרת מאמר זה את המקורות החיצוניים והמקראיים, שנשתמרו לנו על יחסי סרגון עם ממלכת יהודה. כך ניתן יהיה לברר את מדיניותם של אחז וחזקיהו כלפי אשור בפרק הזמן שקדם למרד בשנת 705 לפני סה"נ.

א. הכתובת מכלח (נמרוד)

מן השנים הראשונות של סרגון שרדו כתובות מלכותיות בודדות, ואחת מהן היא הכתובת מכלח (נמרוד).⁶ מבחינת הצורה והתוכן יש לראות בה כתובת סיכום, שנכתבה לרגל סיום השיקום של ארמונו של אשורנצירפל בעיר כלח. הכתובת נכתבה על גבי שני לוחות ונחלקת לארבעה חלקים: (א) מבוא, שעיקרו תוארי השליט; (ב) השגי השליט במלחמותיו; (ג) שיקום הארמון ותנוכתו; (ד) אכסון השלל שנלקח מכרכמיש בתוך הארמון החדש. בחלקה השני של

3 י' אפעל, 'סרגון', אנציקלופדיה מקראית, ה, ירושלים תשכ"ט, טור 1124; H.L. Ginsberg, 'Reflexes of Sargon in Isaiah after 71 B.C.E.', *Essays in Memory of E.A. Speiser*, ed. W.W. Hallo, New Haven 1968, pp. 48–49; M. Wäfler, *Nicht-Assyrier neuassyrischer Darstellungen (Alter Orient und Altes Testament, 126)*, Neukirchen-Vluyn 1975, pp. 27–32; M. Cogan & H. Tadmor, *II Kings (The Anchor Bible)*, New York 1988, pp. 261–262, n. 6

4 N. Na'aman, 'Sennacherib's "Letter to God" on His Campaign to Judah', *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, CCXIV (1974), pp. 25–31; idem, 'Sennacherib's Campaign to Judah and the Date of the LMLK Stamps', *Vetus Testamentum*, XXIX (1979), pp. 61–63 and n. 4; נאמן, 'מסעות מלכי אשור ליהודה לאור תעודה אשורית חדשה', שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ב (תשל"ז), עמ' 164–170.

5 ג' גליל, 'היחסים בין יהודה לאשור בימי סרגון ב', ציון, נו (תשנ"ב), עמ' 113–133. ראה גם: S. Timm, *Moab zwischen den Mächten. Studien zu historischen Denkmälern und Texten*, Wiesbaden 1989, p. 356, n. 50; לאחרונה הציע בקינג לקשור את הכתובת עם אירועי שנת 715. ראה: B. Becking, *The Fall of Samaria. An Historical and Archaeological Study*, Leiden–New York–Köln 1992, p. 3, n. 8 and p. 54, n. 30

6 A.H. Layard, *Inscriptions in the Cuneiform Character from Assyrian Monuments*, London 1851, pls. 33–34; H. Winckler, *Die Keilschrifttexte Sargons nach den Papierabklatschen und Originalen neu herausgegeben*, I–II, Leipzig 1889; I, pp. 168–173; D.D. Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, II, Chicago 1927, §§ 136–138; תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 38–39; גליל (לעיל, הערה 5), עמ' 111–113.

הכתובת טמון המפתח העיקרי לקביעת אופיה ותאריך חיבורה, וכדי להבהיר זאת אתרגם אותו במלואו (שורות 7-12):

שליט מהולל, אשר לחם באיזור העיר דיר עם חומִּבְּנִיגֶשׁ, מלך עילם, והנחיל לו מפלה. המכניע את ארץ יהודה שמקומה רחוק; העוקר את (תושבי) ארץ חמת, אשר את מלכם יֶאֱבָאֲדִי לכדה ידו; ההודף את ארץ כִּכְמָה, האויב הרשע; העושה סדר בארץ מְנִי הפרועה; המיטיב לב ארצו ומרחיב את גבול ארץ אשור.

מלך משגיה, רשת־צייד למורדים, אשר ידו לכדה את פִּסִּירִי מלך ארץ חֲתִי, ועל כרכמיש, עירו, הציב את פקידו. העוקר את (תושבי) העיר שינוֹחָתוֹ, אשר את פִּיאֲנִי מלך ארץ תִּבְּל הוביל אל עירו, אשור, ועל ארץ מוֹשְׁכִי הטיל את עולו. הלכד את הארצות מְנִי, כִּרְלָה ופִּתִּירוֹ, הנוקם את נקמת ארצו, המכה את ארץ מְדִי הרחוקה עד למוצא השמש.

הקטע שתורגם נחלק לשתי פסקאות משנה, המופרדות זו מזו באמצעות תוארי המלך. שתיהן נפתחות בציון 'שליט/מלך', ובשתיהן נזכר שליט שנלכד בידי מלך אשור. בשתיהן נזכרת עקירה של תושבי מקום אחד, ובכל אחת מהן נזכרת ארץ שמקומה 'רחוק': יהודה בקצה הדרום־מערבי של האימפריה, בפסקה הראשונה, ומדי שבקצה הצפון־מזרחי, בפסקה השנייה. ארץ מְנִי נזכרת פעמיים, פעם בפסקה הראשונה ופעם בשנייה. חלוקה זו לשתי פסקאות מקבילות מחייבת הסבר. נראה לי, שהבסיס לחלוקה הוא בעיקרו כרונולוגי ובכל פסקה מוצגים מאורעות מקבוצת שְׁנִים מוגדרת.

תארוך האפיוודות הנזכרות בכתובת נעשה על ידי הקבלתן למסעות מלחמה המתוארכים באנאלים של סרגון. מפתח חשוב לתארוך המסעות בשנים הראשונות של המלך נמצא באסטלה שנתגלתה בנג'ֶּפְהָאֶפָאד שבאירן.⁷ האסטלה נתחברה במהלך מסעו של סרגון נגד מדי, בשנת 717 לפני סה"נ, ושייכת לקבוצה קטנה של כתובות מראשית ימי מלכותו. במאמר היסוד שלו על כתובות סרגון עמד תדמור על כך, שלעיתים העבירו סופרים אשוריים – משיקולים כרונולוגיים או היסטוריוגרפיים – פרשיות משנה אחת לאחרת, והביא דוגמאות מאלפות לכך מתוך מהדורות האנאלים של המלך.⁸ עיון משווה בתאריכי מסעות המלחמה האשוריים, כפי שמוצגים באסטלה ממדי ובאנאלים, מאשש את מסקנותיו של תדמור ומלמד עד כמה יש לנהוג זהירות באופן סידור החומר באנאלים.

להלן יוצגו האפיוודות הנזכרות בכתובת מכלל לפי סדר הופעתן, תוך בירור תאריכיהן.

(א) הקרב בְּדִיר וכיבושה של חמת אירעו בשנת 720 לפני סה"נ.⁹

(ב) מסע המלחמה הראשון נגד ערי מְנִי, אשר מרדו במלכן, נערך בשנת 719. ארץ כִּכְמָה

7 L.D. Levine, *Two Neo-Assyrian Stelae from Iran*, Toronto 1972, pp. 25–50

8 תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 40–22, 94–77. לזווגמה נוספת ראה: N. Na'aman & R. Zadok, 'Sargon II's Deportation to Israel and Philistia', *Journal of Cuneiform Studies*,

XL (1988), pp. 42–43

9 תדמור, שם, עמ' 39–33; הנ"ל, מסעות המלחמה (לעיל, הערה 2), עמ' 269–271.

שוכנת בצפון-מערב הרמה האירנית, ממזרח או מצפון-מזרח לממלכת מני.¹⁰ בכתובותיו של סרגון לא נזכר מסע מלחמה נגד ארץ ככמה. בכתובת על גבי גליל מחורסאפאד, שנתחברה בסוף שנת 713, מכונה סרגון: 'ההורס את מושב הערים פפה, ללופנה, סופנה, בלה ואפיתפנה אשר זממו מרי (?) עם ארץ פפמה'.¹¹ ואילו באנאלים מחורסאפאד, שנתחברו בסוף ימי סרגון (שנת 707), נזכרות חמש הערים במסגרת שתי שנים נפרדות: במסע השלישי (שנת 719) קשרו בני סוכיה, בלה ואביתכנה עם רוסה מלך אוררטו, וכעונש על כך הוגלו לסוריה (חתאי); ואילו במסע החמישי (שנת 717) קשרו בני פפה וללכנה עם ארץ ככמה, וכעונש על כך הוגלו לדמשק.¹² מסתבר שכמה היתה בת-בריתה של אוררטו והיתה לה יד במרד שפרץ במני בשנת 719, ולפיכך היא מתוארת בכתובת מכלת כממלכה שנהדפה בידי מלך אשור בעת מסעו לדיכוי המרד. במהדורת האנאלים משמשת ההגליה כמוטיב סיום למסעות מלחמה רבים, ומחבר האנאלים בחר לקשור את ככמה באופן מלאכותי להגליה, שלפי תיאורו היתה המאורע האחרון של שנת 717 לפני סה"נ.

(ג) המסע נגד כרכמיש, שנסתיים בסיפוחה לאשור, נערך בשנת 717.

(ד) המסע נגד שינוחתו נערך בשנת 718 ובעקבותיו הוגלו השליט ורבים מנתיניו. לפי האסטלה מנג'פהאפאד, נערך המסע נגד ארץ תבל, שמלכיה חויבו להעלות מס לאשור. ואילו במנסרה מאוחרת מכלת נאמר, כי 'כיאפי מלך שינוחתו [קשר עם] מיתא מלך מושכ'.¹³ אין כמובן יסוד לדברי הרהב של סרגון על שעבודה של ארץ מושכי (משך המקראית), שהרי זו לא נשתעבדה מעולם לאשור. אבל היריבות בין סרגון למיתא מלך מושכי צמחה כבר בשנת 718, ולשנה זו יש לתארך את המסע שנערך נגד שינוחתו ומושכי.

(ה) כיבושן של מני, פרלה, פתירו ומדי שיך לשנת 717, כפי שמלמדת האסטלה מנג'פהאבאד, בניגוד למהדורת האנאלים מחורסאפאד, שבה יוחס הכיבוש לשנת 716. לו נערך המסע למדי בשנת המלכות השישית של סרגון (716), היה ניתן לכך ביטוי באסטלה. העדר התאריך מלמד שהמסע נערך שנה קודם לכן, בשנת המלכות החמישית של המלך (717). המסע העיקרי בשנת 717 נערך למזרח, בעוד כניעת כרכמיש וסיפוחה, אל נכון בראשית השנה, נשא אופי מינהלי ולא הצריך שום מאמץ צבאי.

- 10 W. Röllig, 'Kakmu', *Reallexikon der Assyriologie*, V, Berlin 1976–1980, p. 289
- 11 D.G. Lyon, *Keilschrifttexte Sargon's König von Assyrien (722–705 v. Chr.)*, Leipzig 1883, p. 32, line 28; לקנביל (לעיל, הערה 6), פיסקה 118. לגבי תאריך חיבורן של כתובות הגליל מחורסאבאד, ראה: תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 36, והערה 124.
- 12 A.G. Lie, *The Inscriptions of Sargon II, King of Assyria*, Paris 1929, pp. 10–11, lines 66–68; 12–13, lines 76–78
- 13 C.J. Gadd, 'Inscribed Prisms of Sargon II from Nimrud', *Iraq*, XVI (1954), pp. 180, lines 50–52, 182. להקבלה בין התיאורים השונים של מסע סרגון נגד כיאני בכתובות המלכותיות, ראה: J. Renger, 'Neuassyrische Königsinschriften als Genre der Keilschriftliteratur. Zum Stil und zur Kompositionstechnik der Inschriften Sargons II. von Assyrien', *Keilschriftliche Literaturen*, eds. K. Hecker & W. Sommerfeld (*Berliner Beiträge zum Vorderen Orient*, 6), Berlin 1986, p. 144

מן הדיון עולה, כי מחבר הכתובת חילק את התיאור ההיסטורי לשניים: אירועי השנים 719–720 ואירועי השנים 717–718. יתר על כן, גם במסגרת הפיסקאות הנפרדות מופיעים המאורעות לפי סדר התרחשותם, פרט ליוצא דופן אחד: כיבוש כרכמיש (717) קודם בתיאור למלחמה בשינוחתו (718). העמדת כיבוש כרכמיש בראש הפסקה השנייה נובעת אולי מן הרצון להבליט אותה, שהרי הקטע המסיים את הכתובת מספר על העברת אוצרות כרכמיש לארמון המשוקם בכלח. יש לקבוע, כי הכתובת מכלח נכתבה בסוף שנת 717 או בראשית שנת 716, בעת שנחנך הארמון ושלל כרכמיש הועבר אליו.¹⁴

יהודה נשתעבדה לאשור במהלך המסע שנערך בשנת 720 ושבו דוכא המרד במערב, שפרץ בעת עלייתו של סרגון לכסא המלוכה. אבל אין כל רמז לכך שיהודה נטלה חלק במרד, ולכן אין היא נזכרת בכתובות סרגון המתארות את אירועי שנה זו. הזכרתה בכתובת מכלח נובעת מן הרצון להציג את הקצוות המרוחקים של האימפריה, כשהצמד יהודה ומדי משקף את ההקף המקסימלי של מסעות סרגון לדרום-מערב ולצפון-מזרח עד סוף שנת 717 לפני סה"נ.

ב. מרד אשדוד בסרגון ודיכוי

המרד של אשדוד בסרגון ודיכוי (712 לפני סה"נ בקירוב) זכה לתיאורים מפורטים למדי במהדורות האנאלים ובכתובות הסיכום של המלך (ראה נספח).¹⁵ אין בכוננתי לתאר בפירוט את השתלשלות המרד ותוצאותיו, אלא להתרכז בעדויות על חלקה של ממלכת יהודה בפרשה.

14 תאריך הכתובת לשנת 717 או 716 מקובל בספרות המחקר. ראה: וינקלר (לעיל, הערה 6), עמ' VI, הערה 2; A.T. Olmstead, *Western Asia in the Days of Sargon of Assyria, 722–705 B.C.*, New York 1908, p. 17; תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 36, הערה 127; הנ"ל, 'חטא של סרגון, ארץ ישראל, ה (תשי"ט)', עמ' 151–152, והערה 11. המסקנה של גליל (לעיל, הערה 5, עמ' 112), כי הכתובת מכלח נתחברה בשנת 715, נשענת על תאריך שגוי של אחדות מן האפיונות הנזכרות בטקסט. באותה מידה יש לדחות את ההשערה של בקינג (לעיל, הערה 5, עמ' 54–55), כי שעבוד יהודה הנזכר בכתובת קשור לאירועי שנת 715 לפני סה"נ.

15 לדיונים מפורטים בהשתלשלות המאורעות, ראה: תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 79–84; הנ"ל, מסעות המלחמה (לעיל, הערה 2), עמ' 272–276; נאמן (לעיל, הערה 4), עמ' 171–173; F.H. Weissbach, 'Sargons II. Feldzug nach Asdod', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (=ZDMG), LXXXII (1982), pp. lvii–lvix; E. Weidner, 'Šilkan(he)ni, König von Mušri, ein Zeitgenosse Sargons II.', *Archiv für Orientforschung*, XIV (1941–1944), pp. 49–50; A. Alt, 'Neue Assyrische Nachrichten über Palästina', *Kleine Schriften zur Geschichte des Volkes Israel*, II, München 1953, pp. 234–241; A.L. Oppenheim, 'Babylonian and Assyrian Historical Texts', *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, ed. J.B. Pritchard, Princeton 1969, pp. 286–287; G.L. Mattingly, 'An Archaeological Analysis of Sargon's 712 Campaign against Ashdod', *Near Eastern Archaeological Society Bulletin*, XVII (1981), pp. 47–64, ושם ספרות קודמת; Z.J. Kapera, 'The Oldest Account of Sargon II's Campaign against Ashdod', *Folia Orientalia*, XXIV (1987), pp. 29–39

מהו הרקע למרד? סרגון סבר, שעוזרי מלך אשדוד מסית את הווסלים שבאיזור למרוד בו ולכן הסיר אותו מכסאו. במקומו הוא המליך את אחימתי אחיו, שבוודאי התחייב לשרת בנאמנות את האינטרסים האשוריים בחוף פלשת. ואולם, בני אשדוד סירבו לקבל את מרותו של בן-החסות האשורי, הדיחו אותו מכסאו והעלו במקומו את ימני, המוצג בכתובות סרגון כמי שאינו זכאי לכסא המלוכה. במסגרת התיאור המפורט של ההכנות שערכו בני אשדוד לקראת בואו של המסע האשורי, מופיעה ב'מנסרת נינוה' הפיסקה הבאה:¹⁶

(25) אל מ[לכי] (26) פלשת, יהודה, אד[ום] (27) (ו)מואב, יושבי (חוף) הים, המעלים מס (28) ומנחה לאל אשור, אדוני, (29) (שלחו) דברי שקר ואמרי כזב (30) כדי שיהיו לי לאויבים. אל פרעה, (31) מלך מצרים, שליט שאין בידו לסייעם, (32) שלחו שלמונים וביקשוהו (33) סיוע צבאי (kitru).

בסוף שורה 25 חסרים לכל היותר שלושה סימנים, כפי שהעלה רן צדוק, שבדק למעני את הלוח, הנמצא במוזיאון הבריטי. ההשלמה מ'[לכי]' (L[UGAL.MEŠ-*ni*]) מתאימה לרווח שבסוף השורה ולשרידי הסימן שנשאר לפניו ואינה מוטלת בספק. יש לשים לב לכך, שהמלכים השכנים לאשדוד מתוארים כ'מעלים מס ומנחה לאל אשור, אדוני', תיאור בעל אופי חיובי מנקודת מבטו של המלך האשורי. בני אשדוד הם אלה שמסיתים אותם למרוד, וגם מנסים לפתות את מלך מצרים לשלוח צבא לעזרתם. מוטיב זה של הסתת מלכים שכנים למרוד באשור מופיע תדיר בכתובות מלכי אשור והוא נתפס כהצדקה מקובלת לעריכת מסע נגד המלך הממריד.¹⁷ גם הדחתו של עוזרי מלך אשדוד מכסאו מנומקת בכתובות סרגון באופן דומה: 'עוזרי, מלך אשדוד, זמם בלבו שלא להעלות מס, ואל המלכים אשר מסביבו שלח דברי שיטנה נגד ארץ אשור'.¹⁸ שני שליטי אשדוד נאשמים בניסיון להמריד את שכניהם, אבל בשום מקום לא נאמר שהדבר עלה בידם. ההפך הוא הנכון: בשל מאמציו להמריד את שכניו הודח עוזרי מכסאו; ואילו נגד ימני נערך מסע צבאי, עריו נכבשו והוא נאלץ לברוח. ולא רק זאת, אלא שמלך כוש, שהיה הנדבך המרכזי בקואליציה האנטי-אשורית שקיווה ימני ללכד ושאליו הוא נמלט לאחר כשלון המרד, הסגיר אותו לידי מלך אשור. באף אחת מכתובותיו של סרגון אין רמז לכך שממלכה נוספת, פרט לאשדוד, הותקפה במהלך

16 לתעתיק ולתרגום של הקטע, ראה: וינקלר (לעיל, הערה 6), א, עמ' 188, שורות 28–36; ב, לוח D (44); אופנהיים (לעיל, הערה 15), עמ' 287; תדמור, מסעות המלחמה (לעיל, הערה 2), עמ' 274; נאמן (לעיל, הערה 4), עמ' 32, והערות 29–31.

17 לשימוש במוטיב ההסתה למרד כהצדקה לעריכת מסע עונשין, ראה: B. Oded, *War, Peace and Empire: Justification for War in Assyrian Royal Inscriptions*, Wiesbaden 1992, pp. 46–50. לשימוש במונח *kitru* בכתובות המלכים מבית סרגון, כדי לציין בקשת עזרה צבאית ממעצמה זרה, בניגוד למלך אשור, הבוטח באלוהיו ואיננו זקוק לסיוע נוסף, ראה: M. Liverani, 'Kitru, Mesopotamia, XVII (1982), pp. 43–66.

18 לי (לעיל, הערה 12), עמ' 40, שורות 249–251.

המסע. יש לקבוע, כי המסע האשורי שנערך בשנת 712 כוון נגד ממלכת אשדוד, והיא לבדה שילמה את המחיר על הניסיון לפעול נגד האינטרסים האשוריים בחוף פלשת. מכתובות סרגון עולה, שבעקבות המסע הפכה ממלכת אשדוד לפחוזה אשורית: העיר אשדוד שוקמה, מקצת תושביה הוגלו ובמקומם הובאו למקום גולים מן הרמה האירנית, ובמקום הוצב נציב אשורי.¹⁹ ואכן, הנציב האשורי של אשדוד כיהן בתור אפונים (*limmu*) – פקיד שעל שמו נקראה השנה, בשנת 669 לפני סה"נ.²⁰ לעומת זאת, ידוע כי בימי סנחריב ישב מלך באשדוד. מסתבר שסיפוח אשדוד בידי סרגון היה צעד ראשון במסגרת תוכנית אשורית כוללת, שמגמתה היתה לספח לאשור את כל תחום פלשת עד גבול מצרים. ואולם סרגון, יוזם הסיפוח, נהרג לפני שהספיק להשלים את תוכניתו, וכנו סנחריב נקט מדיניות שונה והחזיר לאשדוד את מוסד המלוכה. באופן זה נשארה אשדוד פחוזה מבודדת, שבראשה עומד מלך, לידו נציב אשורי וסביבה ממלכות וסליות של אשור.²¹

הנחה רווחת היא, כי הבבלים, ואחריהם הפרסים, אימצו לעצמם באופן כללי את המבנה הטריטוריאלי-המינהלי שמצאו בארץ בשעה שהשתלטו עליה. הפיכתה של אשדוד לפחוזה אשורית יכולה אפוא להסביר, מדוע נקראה פחוזה פלשת בתקופה הפרסית (וכך בוודאי גם בתקופה הבבלית) בשם 'אשדוד'. מסתבר שהם בחרו לכנות את הפחוזה המורחבת בשמה של הפחוזה האשורית שקדמה לה.

ג. התבליטים מאולם V בארמונו של סרגון בחורסאבאד

בדיון על המסעות האשוריים למערב בימי סרגון תופסים מקום מרכזי התבליטים שנתגלו על קירות אולם V בארמון המלך בחורסאבאד (דור-שורפין). תבליטים אלה נדונו פעמים אחדות במחקר,²² ובכוונתי לצמצם את הדיון רק לתבליטים הקשורים למסעות סרגון לחוף פלשת.

19 לי, שם, שורות 259–262; וינקלר (לעיל, הערה 6), עמ' 116, שורות 104–109; ויינדר (לעיל, הערה 15), עמ' 50, שורות 6–11; F.H. Weissbach, 'Zu den Inschriften der Säle im Palaste Sargon's', II. von Assyrien', *ZDMG*, LXXII (1918), p. 178, lines 12–14. בכתובת האחרונה (מאולם XIV בארמון סרגון בחורסאבאד) מופיע התיאור המאלף הבא: 'מינתי את קציני כפחה על כל ארצו הרחבה ועל אנשי השלוים והרחבתי את תחומי של אשור, מלך האלים'. למקומה של ההגליה לאשדוד במסגרת ההגליות של סרגון לחוף פלשת, ראה: נאמן וצדוק (לעיל, הערה 8), עמ' 30–46 (ובמיוחד עמ' 42–44).

20 A. Ungnad, 'Eponymen', *Reallexikon der Assyriologie*, II, Berlin–Leipzig 1938, pp. 428–429, 455; אלט (לעיל, הערה 15), עמ' 240–241, 246. למרבה הפליאה נשמט נתון זה מן הדיון של גליל (לעיל, הערה 5), עמ' 117, הערה 39.

21 אלט, שם, עמ' 238–241; נאמן (לעיל, הערה 4), עמ' 171–172, הערה 27. לדעת תדמור, מסעות המלחמה (לעיל, הערה 2), עמ' 275, סיפח סרגון את אשדוד ומינה בה נציב אשורי, אך השאיר גם את המלך המקומי על כנו.

22 P.E. Botta & E. Flandin, *Monument de Ninive*, II–V, ראה; Paris 1849; II, pls. 84–100; IV, p. iii and pl. 180, line 3; M. El-Amin, 'Die Reliefs mit Beischriften von Sargon II. in Dur-Šarrukin', *Sumer*, IX (1953), pp. 35–39, 214–228;

בפתח הדיון חשוב להדגיש, כי העיקרון העומד ביסוד סידור התבליטים בחדרי הארמון הוא גיאוגרפי, ולא כרונולוגי. לפיכך אין כל מניעה להניח, שתבליטים המתארים מסעות מלחמה לאיזור מסוים, שנערכו בתקופות שונות, יוצגו באותו אולם אלה לצד אלה.²³ ברצוני לדון בשאלה, אם ישנן ראיות חותכות לכך שהתבליטים מאולם V מתארים אפיזודות הלקוחות מן המסעות שנערכו לפלשת בשנים 720 ו-712, או שמא רק אירועי מסע אחד מוצגים בהם. יש לדון תחילה בבעיית העיר Gabbutunu, המופיעה בתבליט 5. על חומות העיר מוצגים כושים, המחזיקים שתי חניתות ארוכות בשתי ידיהם, וכושים נוספים, שאף הם נושאים בידיהם שתי חניתות ארוכות, חוזרים ומופיעים בתבליטים 4-2.²⁴ בסצינות אחרות באולם V אין מופיעים לוחמים הנושאים כלי נשק בשתי ידיהם ולא כושים. לפיכך ניתן לקבוע, שתבליטים 2-5 הם חטיבה אחת וקשורים לסצינה אחת. הקרב היחיד שבו לחם סרגון בכושים נערך ליד רפית, בשנת 720, והוא ניצח בו את רָעו, המצביא המצרי, לכד את בן־בריתו, חנון מלך עזה, וכבש את רפית. לפיכך מקובל לזהות את העיר חסרת השם שבתבליט 2 עם רפית. זיהויה של גבתון המקראית עם העיר Gabbutunu שבתבליט מעורר קושי ניכר. גבתון ידועה כעיר השוכנת בגבול ישראל עם פלשת (מלכים א' טו, כז; טז, טו), בתחום נחלת שבט דן (יהושע יט, מד), והיא רחוקה מרחק רב מזירת הקרב. בניסיון להתגבר על קושי זה הציע ג' שמיט להפריד בין גבתון המקראית לבין Gabbutunu שבתבליט. את האחרונה הוא הציע לזהות באיזור רפית, והביא מובאות אחדות מתעודות שנכתבו בתקופה הרומית־הביזנטית ובסוף המאה הט"ז כדי לאשש את הצעתו.²⁵ הקושי העיקרי בהצעה זו הוא באיחור הרב של המובאות ובהעדר ראיה לקדמותה של עיר בשם גבתון באיזור זה. עם זאת יש לזכור, שכמעט מאומה לא ידוע על שמות היישובים בפלשת בימי הבית הראשון, ולכן לא מן הנמנע שעיר בשם זה אכן שכנה אז בדרום פלשת. מכל מקום ניתן לקבוע בבטחה, שפרשת המצור על

H.G. Güterbock, 'Narration in Anatolian, Syrian and Assyrian Art', *American Journal of Archaeology*, LXI (1957), p. 68; of Archaeology, LXI (1957), p. 68; מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 83, הערה 243;

ופלר (לעיל, הערה 3), עמ' 35-27; J.E. Reade, 'Sargon's Campaigns of 720, 716 and 715', *Journal of Near Eastern Studies*, XXXV (1976), pp. 95-104; P. Albenda, *The Palace of Sargon, King of Assyria*, Paris 1986, pp. 82-86, 140-142, pls. 91-103

I.J. Winter, 'The Program of the Throneroom of Assurnasirpal', *Essays in Near Eastern Art and Archaeology in Honor of Charles Kyrle Wilkinson*, eds. P.O. Harper & H. Pittman, New York 1983, pp. 15-31 (esp. p. 24); M.I. Marcus, 'Geography as an Organizing Principle in the Imperial Art of Shalmaneser III', *Iraq*, XLIX (1989), pp. 77-90

E. Unger, 'Äthiopier in assyrischer Darstellung', *Reallexikon der Assyriologie (RLA)*, idem, 'Gabbutunu', *ibid.*, I, Berlin-Leipzig 1932, p. 310, and pl. 38b; III (1959), pp. 129-130; אליאמין (לעיל, הערה 22), עמ' 35-36; ופלר (לעיל, הערה 3), עמ' 34-33, והערה 142.

G. Schmitt, 'Gabbutunu', *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins (=ZDPV)*, CV (1989), pp. 56-69

Gabbutunu, עיר שעל חומותיה מוצגים לוחמים כושים, שייכת לשנת 720 וקשורה לקרב שנערך ליד רפיח נגד חיל העוזר שהגיע ממצרים.

פענוח שמה של העיר הנצורה המופיעה בתבליטים 10–11 מעורר קושי מסוג אחר. בפרסום המקורי העתיק בוטה את שמה בסימנים $'a-am-qa-[x]-ru-su$, ואף ציין שהטקסט הוהדר בעזרת ההדפסים המקוריים של הכתובת.²⁶ מ' אל-אמין שכתב את התעתיק וקרא $'a-am-qa-[ar]-ru-na$ = עקרון, ושחזור זה אומץ על ידי חוקרים נוספים.²⁷ ווקר, החוקר האחרון שדן בנושא, העיר על כך, שסופרים אשוריים נהגו לכתוב לפני עיצור את הסימן qa , ולכן יש להטיל ספק בשחזור $qa-[ar]$.²⁸ לפי השערתו, לא נכתב שום סימן במקום השבר, ויש לתעתק את שם העיר $'a-am-qa-ru-na$. ואולם, לתעתיק זה של שם העיר עקרון אין מקבילה מדויקת בכתובות מלכי אשור, והקביעה ששום סימן לא חסר בשבר נסמכת על הנחת היסוד, ששמה של עקרון הוא זה שמופיע בתבליט.

לשם בירור הנושא יש לחזור לפרסום המקורי של התבליט. לפי הציור של פלנדין הסימן האחרון קטוע, ואילו לפי ההעתק של בוטה הסימן הוא su . שכתוב סימן זה בתור na נשען אך ורק על ההנחה, שהעיר הנזכרת היא עקרון. עדיפה אפוא ההנחה, שהעיר הנזכרת בתבליט איננה עקרון, אלא עיר אחרת, בלתי ידועה, שנשאה את השם $'Amqa-[x]rušu$ = 'עמק-[x]רוּן (או כיצא בזה). היסוד 'עמק' שכיח בשמות טופונימיים והוא מופיע במקרא בשמות היישובים עמק ציצין [כרין] (יהושע יח, כא)²⁹ ובית העמק (שם יט, כז).³⁰

26 בוטה ופלנדין (לעיל, הערה 22), ד, לוח 180, שורה 3. בציור של פלנדין (שם, ב, לוח 93) הסימן מקוטע ובלתי ברור.

27 אל-אמין (לעיל, הערה 22), עמ' 38–39, ושם ספרות נוספת; תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 83; הנ"ל, מסעות המלחמה (לעיל, הערה 2), עמ' 274; ריד (לעיל, הערה 22), עמ' 100–101; ופלר (לעיל, הערה 3), עמ' 27–35; שמיט (לעיל, הערה 25), עמ' 64–66; גליל (לעיל, הערה 5), עמ' 122–124.

28 C.B.F. Walker, 'The Epigraphs', in: P. Albenda, *The Palace of Sargon, King of Assyria*, Paris 1986, p. 110.

29 לקריאה 'עמק ציצין' ולהקבלה לטופונים 'מעלה הציץ', ראה: ש' מאנדלקרן, קונקורדנציה לתנ"ך, ירושלים ותל-אביב תשל"ח, עמ' 1497. בנוסח המסורה השתבש השם עקב דיטוגרפיה (הכפלת הקו"ף). 'ציץ' משמעו 'מלח': ראה: *Chicago Assyrian Dictionary (CAD)*, S, pp. 150b, 262; M. Dietrich & O. Loretz, 'Der Vertrag zwischen Šuppiluliuma und Niqmandu', *Die Welt des Orients*, III (1966), p. 221, n. 61. לגבי ירמיה מז, ט, ראה: *Jeremiah*, J. Bright, (The Anchor Bible), Garden City 1965, p. 320. המלחה, בדומה לטופונים 'גיא מלח', שמקומו בערבה (שמואל ב' ת, יג; מלכים ב' יד, ז; תהלים ס, ב). ביהושע יח, כא–כב נזכר עמק ציצין (ראה לעיל, הערה 29) לצד יריחו ואתרים נוספים שבשכנותה, ושמו מתאים היטב לסביבה זו. ניתן להקבילו גם לשם 'עמק עכור', שאף הוא שכן בסביבות יריחו (יהושע ז, כד; כז, טו; ז, הושע ב, יז; ישעיה סה, י). ברצוני להודות לעמיתי, רן צדוק, אשר הפנה את תשומת לבי להערה נשכחת זו בקונקורדנציה של מאנדלקרן.

30 לגבי שמות מקומות המגדירים את אופיו של מקום או איזור, ראה: י' אהרונ, ארץ ישראל בתקופת המקרא – גיאוגרפיה היסטורית, ירושלים תשמ"ז, עמ' 90. לגבי היסוד 'עמק' בטופונימים מן האלף

ראוי גם לשים לב לכך, שבתבליטים 8-2 בדלת O מופיעה סצינה של מלך אשור הניצב במרכבתו ושבוים מובלים אליו, ובלי ספק היא מציינת סיום של שורת התבליטים המוצגת לפניה. תבליטים 10-11 פותחים סצינה חדשה, שאינה קשורה לקודמתה, ואין לדעת אם קיים קשר גיאוגרפי בינה לבין הסצינה הקודמת. לפיכך אין כל דרך לקבוע אם העיר שכנה בחוף פלשת, בדומה לערים שהופיעו לפניה, או שמא מקומה בחוף הפיניקי, בדומה לערים בעל-גִּוֶּרָה וסי(א)נו, המופיעות בתבליטים 14-17 שלאחריה.

עוד ראוי לציין, כי לכיבושה של עקרון בידי סרגון לא נמצא עד כה כל אישור ארכיאולוגי. בחפירות שנערכו באתר של עקרון נחשפה עיר לא גדולה, שנתקיימה במאות ה'ט'-ה'ח' לפני סה"נ, ואשר התרחבה לפתע במאה ה'ז', אל נכון בעקבות חורבנה של שפלת יהודה במסע סנחריב בשנת 701 לפני סה"נ.³¹ מן המפורסמות הוא, שכיבוש אשורי מותיר עדויות ברורות בממצא הארכיאולוגי, ואילו בחפירות עקרון לא נמצא עד כה שום רמז לכיבוש בימי סרגון. יתר על כן, בראשית ימי סנחריב התחולל בעקרון מרד, אל נכון בתמיכת חזקיהו, ופְּדִי, שליט העיר, הודח והובא לירושלים. בעקבות זאת לקחה עקרון חלק פעיל במרד נגד אשור. ההנחה על התאוששותה המהירה של עקרון שנים לא רבות לאחר שנכבשה בידי סרגון כרוכה אף היא בקשיים לא מבוטלים.

כללו של דבר, נראה לי שיש להטיל ספק בהנחה שסרגון צר על עקרון ולכדה באחד ממסעותיו, ומוטב להשאיר את בעיית זהותה ומקומה של העיר הנזכרת בתבליטים 10-11 ללא הכרעה.

לסיכום ניתן לקבוע, שאין כל ראיה מכרעת לכך שאירועי שנת 712 תוארו על גבי התבליטים מאולם V בארמונו של סרגון. החוף הפיניקי נכבש בשנת 720 וגם הקרב ברפיח נערך בשנה זו. ג' ריד טען, שרק בשנת 720 נכח סרגון בשדה הקרב, בעוד המסע בשנת 712 נערך על ידי התרתו. הופעתו של המלך האשורי כשהוא ניצב על מרכבתו והשבוים שנלקחו בקרב מובלים אליו (תבליט 2 בדלת O ותבליט 13), מעידה לדעתו על חלקו של סרגון במסע, דבר התואם רק לשנת 720.³² אמנם, ייתכן שהתיאור אינו אלא קונבנציה אמנותית, שאינה עולה בקנה אחד עם השתלשלות המאורעות. ואולם, נימוק זה יכול לאשש את ההנחה, שלא רק הסצינות בתבליטים 1-5a, 14-17, אלא גם האפיוזדות המתוארות בתבליטים 2-b5 ו-10-13 (בסצינה האחרונה מופיעה העיר Amqa[x]rušu), קשורות כולן למסע למערב שנערך בשנת 720 לפני סה"נ.

השני לפני סה"נ, ראה: I. Singer, "Emeq Sharon or 'Emeq Siryon?", *ZDPV*, CIV (1988), pp. 1-5

31 נ' נאמן, 'רשימות הערים של יהודה ובנימין וממלכת יהודה בימי יאשיהו', ציון, נד (תשמ"ט), עמ' 62, והערה 170: S. Gitin, 'Tel Miqne-Ekron: A Type Site for the Inner Coastal Plain in the Iron Age II Period', *Annual of the American Schools of Oriental Research*, XLIX (1989), pp. 23-58

32 ריד (לעיל, הערה 22), עמ' 100-101.

ד. נבואות ישעיהו

בספר ישעיה מופיעות מספר נבואות שבהן מובעת התנגדות נחרצת לקשירת קשרים פוליטיים עם מצרים ולבקשת עזרה ממנה. בישעיה יח, א-ג, תובע הנביא לשלוח בחזרה את המשלחת מכוש, אשר הגיעה לירושלים, ומנבא כי תוך זמן קצר תבוא פורענות על כוש (פסוקים ה-ו). בישעיה ל, א-ה, ישנו גינוי לחצר המלוכה של יהודה, אשר פנתה לעזרה למלך מצרים ולא דרשה את ה' (באמצעות נביאו, ישעיהו) בעניין חשוב זה; מצרים מכונה 'עם לא יועילו למו' (פסוק ה). בישעיה ל, ו-ז, מתואר מסע הרה סכנות במדבר של משלחת נושאת מנחות, אשר שוגרה מיהודה אל מצרים. זו האחרונה מוצגת כ'עם לא יועילו' וכ'הבל וריק יעזרו', והנביא מתאר אותה כמפלצת של נייר ('רהב המשבת [כף]'). גם בישעיה לא, א-ג, מדגיש הנביא, שהפנייה למצרים תמיט פורענות על יהודה ('זכשל עוזר ונפל עֲזָר'), והוא קורא להישען על ה' לבדו.

דומה שרוב הנבואות האלה (ואחרות שלא הזכרתי) קשורות לפרשה ההיסטורית של ההכנות לקראת מסע סנחריב ליהודה בשנת 701 לפני סה"נ.³³ בשנות התרקות המרד התקיימה בלי ספק פעילות פוליטית ודיפלומטית ענפה ונעשו מאמצים קדחתניים לקשור את מלך כוש ואת שליטי מצרים לברית הנרקמת. מגעים אלה נשאו כידוע פרי, וצבא מצרי-כושי הגיע לאיזור בעת המסע האשורי, אבל נחל מפלה ונסוג, תוך שהוא מותיר את יהודה טרף למכונת המלחמה האשורית. אזהרותיו של ישעיהו מפני הישענות על מצרים לא היו אפוא אזהרות שווא. אין זה מן הנמנע, כמובן, שמגעים בין חצרות המלוכה של יהודה ומצרים/כוש התקיימו גם בימי סרגון, וגם אז נרקמו תוכניות כאלה או אחרות למרד באשור; ייתכן שכמה מנבואות האזהרה המופיעות בספר ישעיהו נאמרו בימי סרגון. ואולם, גם אם נרקמו אז תוכניות אנטי אשוריות, הרי אין כל ראיה לכך שהן הוצאו אל הפועל, ואין כל ידיעה שאשור נקטה בצעד כלשהו נגד ממלכת יהודה. לא בכתובות מימי סרגון ולא במקרא אין עדות על מתיחות ששררה אז בין שתי הממלכות. כל ימי סרגון נשארה יהודה ממלכה וסלית, המעלה מס לאשור, וככל הידוע לא התעמתה עם אשור עד למותו של סרגון בשדה הקרב בשנת 705 לפני סה"נ.

בכותרת לנבואה בישעיה כ נאמר: 'בשנת בא תרתן אשדודה, בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה'. בנבואה מוצג ישעיהו בגוף שלישי (פסוקים ב-ג), ואולי יש בכך כדי ללמד שהנבואה המקורית עובדה בזמן מאוחר.³⁴ הליכתו של הנביא ערום ויתף

33 F.J. Gonçalves, *L'expédition de Sennachérib en Palestine dans la littérature hébraïque ancienne*, Louvain-la-Neuve 1986, pp. 31–33, 137–186. דברי הסיכום של גונצ'לוס ראויים לציטוט (עמ' 33): 'לא נשתמרו ידיעות בטוחות בנושא מדיניותה של יהודה בעת המרידה של אשדוד בשנים 712–713. בכל מקרה, התעודות האשוריות והמקרא אינם מאפשרים לקבוע, כפי שלעתים עושים (חוקרים), כי יהודה נטלה חלק, ואפילו חלק חשוב, במרד בשנים 712–713, וכי סבלה מתוצאות המרד'. השקפה זו באה לביטוי גם בדיון ההיסטורי של J.M. Miller & J.H. Hayes, *A History of Ancient Israel and Judah*, Philadelphia 1986, pp. 352–353.

34 ראו: H. Wildberger, *Jesaja*, II: *Jesaja 13–27* (*Biblischer Kommentar*, X, 2),

במשך שלוש שנים מוצגת בכתוב כאות וכמופת לכך שגם על מצרים ועל כוש תבוא גלות (פסוקים ג-ד). בעקבות זאת יחרדו לגורלם יושבי 'האי הזה', אל נכון תושבי פלשת,³⁵ אשר בטחו בעזרתה של המעצמה הדרומית ותוחלתם נכזבה (פסוקים ה-ו); השווה לנבואה על פלשת בישעיה יד, כט-לב). המסר שמעביר הנביא לבני יהודה ברור: אל להם לשים את מבטחם במצרים ובכוש, שפורענות צפיה להן מיד אשור (השווה: ישעיה יח, א-ו), לכל יאלצו גם הם לחרוד לגורלם, בדומה לחרדה שתפול על תושבי פלשת.

מאלי יובן, שהכותרות של הנבואות בישעיהו אינן חלק מן הנבואות המקוריות והוספו לטקסט כדי לקבוע לנבואות קונטקסט היסטורי או רעיוני ברור, אבל אין ספק שבמקרה זה קולעת הכותרת היטב לתוכן הכתוב. יש לזכור, שבעקבות מסע התרתן סופחה אשדוד והפכה לפחוזה אשורית, וגבולה של האימפריה האשורית הועתק לדרום פלשת. אין תמה שהפעילות האשורית הנמרצת באיזור הגבול עם מצרים הביאה את הנביא למחשבה, שגם גורלן של מצרים וכוש יהיה דומה לזה של שאר ממלכות האיזור. להשקפה העקרונית של הנביא, שיש להישען על אלוהי ישראל ואין לבטוח במעצמה זרה, נוסף כאן השיקול המדיני, שגורלן של כוש ומצרים נחרץ ולכן אין לבטוח בהן ואין להישען עליהן.

הנבואה (להבדיל מן הכותרת, שהיא כאמור משנית) עוסקת במה שעתיד להתחולל ולכן איננה מלמדת מאומה על השתלשלות האירועים בנסיבות שבהן נאמרה, ובוודאי שאין ללמוד ממנה דבר על חלקה של יהודה במאורעות אלה.

ה. מועד ביקור המשלחת ששלח מרודך-בלאדן לחזקיהו

הסיפור על ביקור המשלחת הבבלית בירושלים מופיע במלכים ב' כ, יב-יט ובישעיה לט. בעיית המהימנות ההיסטורית של הנבואה והזמן שבו נאמרה נדונה פעמים רבות במחקר ואינה מענייננו כאן.³⁶ מקובל על כל החוקרים, כי שיגור המשלחת הבבלית מטעם מרודך-

Neukirchen-Vluyt 1978, pp. 753–754; J. Høgenhaven, *Gott und Volk bei Jesaja*, Leiden 1988, pp. 135–136

35 חוקרים אחדים סברו, כי הציון 'ישב האי הזה' (פסוק ו) מכון לתושבי ממלכת יהודה. ראה: B. Duhm, *Das Buch Jesaja* (*Göttinger Handkommentar zum Alten Testament*, III, 1), Göttingen 1914, p. 125; K. Marti, *Das Buch Jesaja* (*Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament*, X), Tübingen–Freiburg–Leipzig 1900, pp. 140–141; O. Kaiser, *Isaiah* (*Old Testament Library*), London 1974, p. 116. אבל אין לשער שסופר יהודאי יכנה את ממלכת יהודה בכינוי 'האי הזה'. עדיף להניח, שהכינוי 'אי' מכון לפלשת, השוכנת לחוף הים, ואף מוצא תושביה לפי המסורת המקראית באיי הים. ראה: וילדברגר (לעיל, הערה 34), עמ' 759; G.B. Gray, *The Book of Isaiah* (ICC), New York 1912, p. 347; R.E. Clements, *Isaiah* (*New Century Bible Commentary*), Grand Rapids–London 1982, p. 176. קודמת.

36 ראה לאחרונה: ב' עודד, 'ספור המשלחת הבבלית לחזקיהו' (ישעיהו לט: מל"ב כ, יב-יח) – מעשה שהיה ונבואה שלא היתה?, שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום, ט (תשמ"ח), עמ' 115–126, ושם R.E. Clements, 'The Isaiah Narrative: 337–332' (עמ' 33), הערה 33, עמ' 337–332.

בלאדן אל חזקיהו הוא מעשה שאירע בפועל ומגמתו בעיקרה היתה פוליטית-צבאית (ולא ביקור נימוסין גרידא, בעקבות החלמת המלך, כמסופר במקרא). השאלה השנויה במחלוקת היא מתי נערך הביקור. לפי דעה אחת, נשלחה המשלחת בתקופת מלכותו הראשונה של מרודך-בלאדן (710–722),³⁷ ולפי דעה אחרת, בתקופת מלכותו השנייה (703–704).³⁸ המקדימים את תאריך בואה של המשלחת קושרים אותה עם ההכנות למרד בסרגון בשנים 712–713. אבל כפי שראינו, אין כל ראיה לכך שחזקיהו מילא תפקיד כלשהו בהכנות למרד זה. יתר על כן, מרד אשדוד נשא אופי מקומי ודוכא עוד לפני שהתגבשה ברית אנטי אשורית. ריחוקה של בבל מזירת המאורעות והאופי המקומי של המרד אינם עולים בקנה אחד עם ההנחה, שהיו מגעים בין מלכים שישבו בשני הקצוות הרחוקים של האימפריה. סביר הרבה יותר להניח, שהמשלחת הגיעה לירושלים בעת המרד בסנחריב בשנים 705–702. מרד זה הקיף אזורים רחבים של האימפריה, כולל בבל ויהודה, ותקופה זו מתאימה מאין כמוה לבואה של משלחת מטעם מנהיג המרד בדרום-מזרח האימפריה (מרודך-בלאדן) אל מנהיג המרד בדרום-מערבה (חזקיהו). תאריך זה אף תואם היטב לסיפור המקראי, שלפיו הגיעה המשלחת לירושלים לאחר החלמתו של חזקיהו ממחלתו, ערב המסע האשורי (ראה להלן). יש לתארך אפוא את מסע המשלחת הבבלית לשנים 703–704 ולראות בה עדות נוספת למגעים הבינלאומיים שקיים חזקיהו במסגרת הכנותיו לקראת המסע האשורי הצפוי.

ו. תאריך חיבורה של 'כתובת עזקה'

'כתובת עזקה' שבורה בחלקה הראשון, והפרגמנט שבידינו פותח בתיאור מתקפה רבת הקף שערך מלך אשור (שמו לא שרד) על ממלכת יהודה: '[בעזרת העוצמה של האל אשור, אדוני, את המחוז [של חזקיהו היהודאי, כמו ענרפל כיסיתי/סחפתי]'. במהלך המסע נכבשו

of 2 Kings 20:12–19 and the Date of the Deuteronomistic History', *Isaac Leo Seeligmann Volume*, III, eds. A. Rofé & Y. Zakovitch, Jerusalem 1983, pp. 209–220; C.T. Begg, '2 Kings 20:12–19 as an Element of the Deuteronomistic History', *Catholic Biblical Quarterly*, XLVIII (1986), pp. 27–38; idem, 'The Deuteronomistic Retouching of the Portrait of Hezekiah in 2 Kgs 20, 12–19', *Biblische Notizen*, XXXVII–XXXVIII (1987), pp. 7–13; idem, 'Hezekiah's Display (2 Kgs 20, 12–19)', *ibid.*, pp. 14–18; idem, 'Hezekiah's Display: Another Parallel', *ibid.*, XLI (1988), pp. 7–8; B.O. Ockinga, 'Hiskias "Prahlerei"', *Fontes atque Pontes. Eine Festgabe für Hellmut Brunner*, ed.

M. Görg (*Ägypten und Altes Testament*, 5), Wiesbaden 1983, pp. 342–346
 37 ח' תדמור ומ' כוגן, 'מאירועי שנת ארבע-עשרה לחזקיהו: מחלת המלך וביקור המשלחת הבבלית',
 ארץ ישראל, טז (תשמ"ב), עמ' 198–201; גליל (לעיל, הערה 5), עמ' 127; R.E. Clements, *Isaiah*,
 and the Deliverance of Jerusalem, Sheffield 1980, p. 67; M. Hutter, *Hiskija, König von Juda*, Graz 1982, pp. 69–71

38 פ' ארצי, 'מרדך בלאדן, אנציקלופדיה מקראית, ה', ירושלים תשכ"ט, טורים 448–449; J.A. Brinkman, 'Merodach-Baladan II', *Studies Presented to A. Leo Oppenheim*, Chicago 1964, pp. 31–33, ושם ספרות קודמת בעמ' 33, הערה 184.

העיר עזקה ועיר נוספת, המתוארת כ'עיר מלכות פלשתית, אשר חן[ק]יהו סיפח וביצר למענו'. כאן נשברה הכתובת והמשכה לא שרד.³⁹

בדרך כלל נטו חוקרים לזהות את העיר הנוספת (ששמה לא שרד בכתובת) עם גת פלשתים.⁴⁰ לאחרונה הציע מיטמן לזהותה עם עקרון, עיר-ממלכה פלשתית, ששכנה סמוך לגבול יהודה ונוכרת באנאלים כעיר שנטלה חלק במרד ונכבשה בידי סנחריב במהלך מסעו.⁴¹ בכל הקשור למעמדה הפוליטי-המינהלתי, מתאימה עקרון היטב לעיר עלומת השם המתוארת בכתובת כ'עיר מלכות פלשתית'. אבל קיים פער בולט בין תיאור כיבושה של עקרון באנאלים לתיאור כיבושה של העיר בכתובת. יתר על כן, בחפירות שנערכו בעקרון לא נתגלתה עדות לכיבוש ולחורבן, כפי שעולה לכאורה מ'כתובת עזקה'. אף שהשערתו של מיטמן אינה נקייה מספקות, אני נוטה לקבל את זיהוי עיר המלכות הפלשתית, 'אשר חזקיהו סיפח וביצר למענו', עם עקרון, ולהניח כי ההבדלים בין התיאורים נובעים מן האופי הספרותי של 'כתובת עזקה'. יש לשער, כי העיר עמדה זמן מה במצור ונכבשה לאחר מכן, אבל סנחריב נמנע מלהחריבה ונהג במלוא החומרה רק כלפי מנהיגי המרד ותומכיהם מקרב אנשי העיר.

יש להעמיד את הדיון על השאלה המרכזית: מהו פרק הזמן שבו נערכה המתקפה האשורית רחבת ההקף על ממלכת יהודה המתוארת בכתובת? מצד אחד, בכתובות האשוריות ובמקרא אין זכר לפעולה צבאית אשורית שערך סרגון נגד ממלכת יהודה, ואפילו על מתיחות בין שני הצדדים אין לנו ידיעות של ממש. מצד אחר, יש כיום שפע של עדויות על המסע הצבאי שערך סנחריב ליהודה בשנת 701 ועל תוצאותיו הרות האסון לממלכה. לפיכך אין כל ספק, ש'כתובת עזקה' אכן מתארת את מסע סנחריב ליהודה, ויש לדחות מכל וכל את קישורה למסע האשורי נגד אשדוד בשנת 712 לפני סה"נ.

39 לפרסום 'כתובת עזקה' ולדיון מפורט בה, ראה: נאמן, האיגרת לאל של סנחריב (לעיל, הערה 4); הנ"ל, מסעות מלכי אשור (לעיל, הערה 4); הנ"ל, מסע סנחריב (לעיל, הערה 4), עמ' 25–31. לתיקוני טקסט לאור בדיקה מחודשת של הלוח, ראה: R. Borger, *Babylonisch-assyrische Lesestücke*, Roma 1979², pp. 134–135. לדיון אחרון, ראה: גליל (לעיל, הערה 5), עמ' 113–119.

40 בפרסום 'כתובת עזקה' הצעתי לזהות את העיר הפלשתית, ששמה לא שרד, עם גת, ששכנה סמוך לגבול יהודה במערב (נאמן, האיגרת לאל של סנחריב [לעיל, הערה 4], עמ' 34–35; הנ"ל, מסעות מלכי אשור [לעיל, הערה 4], עמ' 175), ומרבית החוקרים אימצו זיהוי זה בדיוניהם.

41 S. Mittmann, 'Hiskia und die Philister', *Journal of Northwest Semitic Languages*, XVI (1990), pp. 98–99. נימוקי העיקריים של מיטמן לזיהוי זה: (א) העיר מכונה 'עיר מלכות פלשתית', ואילו גת חדלה להיות מרכז של ממלכה שנים רבות קודם לכן. (ב) בכתובות סנחריב נאמר במפורש, שחזקיהו הסיר את מלך עקרון ושעקרון השתתף במרד, דבר התואם היטב את נוסח 'כתובת עזקה'. (ג) לכתובות מלכי אשור אופי סלקטיבי ואין ללמוד מהן על מה שלא נאמר בהן במפורש. ייתכן שעקרון נאלצה לפתוח את שעריה לאחר מצור, ואין קושי לשלב את המסופר ב'כתובת עזקה' עם האמור במהדורות האנאלים של סנחריב. כנגד זאת יש לציין את הנקודות הבאות: (א) קיים פער בולט בין התיאור באנאלים על כניעת עקרון בלא קרב לבין התיאור של מצור וכיבוש בכוח ב'כתובת עזקה'; גם מיקומה הטופוגרפי של העיר עקרון במישור אינו תואם היטב את תיאור העיר בכתובת. (ב) בחפירות עקרון לא נמצאו עדויות לחורבן בסוף המאה ה'ה' לפני סה"נ, בניגוד למסופר ב'כתובת עזקה' על כיבוש בכוח. לגבי המונח 'עיר מלכות' (*āl šarrūti*) בכתובות מלכי אשור, ראה: Y. Ikeda, 'Royal Cities and Fortified Cities', *Iraq*, XLI (1979), pp. 75–87.

במסגרת פרסום 'כתובת עזקה' הבאתי ראיות שונות לכך, שהטקסט מתאר את מסע סנחריב ליהודה, ואין צורך להציגן שוב.⁴² אסתפק בתוספת של שתי הערות הבהרה לגבי זמנה של הכתובת:

(א) עזקה מוצגת בכתובת כעיר השוכנת 'בין מן[קו]מי ובין ארץ יהודה'.⁴³ הציון 'מקומי' מכוון למקום חניית המלך האשורי וצבאו ערב המתקפה על ממלכת יהודה. לפי מהדורת האנאלים, פעל סנחריב בחוף פלשת לפני שתקף את יהודה, ומסתבר שגם בחלק הראשון של 'כתובת עזקה' (שלרוע המזל לא שרד) נזכרה פלשת כנקודת המוצא למתקפה. בנקודה זו קיימת אפוא התאמה מלאה בין 'כתובת עזקה' לבין כל יתר המקורות המתארים את מסע סנחריב ליהודה.⁴⁴

(ב) ב'כתובת עזקה' מופיע שמו של אשור, האל הלאומי האשורי, בכתב AN.ŠĀR. תדמור עמד על כך שכתב זה מופיע לראשונה בכתובות מלכותיות אחדות מימי סרגון, אבל ברוב הכתובות מימי מלך זה בא שם האל בכתיבים המסורתיים (בעיקר A-šur או Aš-šur).^d בכתובות סנחריב מצוי הכתיב AN.ŠĀR רק בתעודות שנתגלו באשור העיר ובכתובות מנינוה, המספרות על פעולות הבנייה של Bit Akitu באשור.⁴⁵ הופעת הכתיב AN.ŠĀR ב'כתובת עזקה' מסייעת לדעתו לטענה, שהיא נכתבה בימי סרגון, ולא בימי סנחריב.

בשנות השמונים התפרסמו כתובות נוספות של סנחריב, ובהן מופיע הכתיב האידיאוגרפי AN.ŠĀR.⁴⁶ ב'לנדסברגר הציע, שהעתק של כתובות שחרת סנחריב על כסא האל מרדוך ועל מיטת האלה צרפניו, ואשר בהן נזכר האל אשור בכתב AN.ŠĀR, מופיע בכתובות הקדשה מימי אשורבניפל.⁴⁷ יש לזכור, כי הכתיב AN.ŠĀR אינו שכיח לא בכתובותיו של

42 נאמן, האיגרת לאל של סנחריב (לעיל, הערה 4), עמ' 28–31; הנ"ל, מסעות מלכי אשור (לעיל, הערה 4), עמ' 165–170.

43 הקריאה 'מקומי' הוצעה בעקבות ההדרת הטקסט. ראה: בורגר (לעיל, הערה 39), עמ' 134.

44 טענתו של גליל (לעיל, הערה 5, עמ' 117–118), כי תיאור עזקה כעיר השוכנת 'בין מקומי ובין ארץ יהודה' מתאים 'אך ורק לפרק הזמן שבין המסע האשורי לאשדוד בשנת 712 ובין מסע סנחריב למערב בשנת 701', משוללת כל יסוד. לא רק שאשדוד נשארה במעמד של פחוזה גם בימיו של סנחריב (ראה לעיל, הערה 20), אלא שהכתוב 'מקומי' מציין את מקום חנייתו של הצבא האשורי לפני המתקפה על ממלכת יהודה, ואיננו קשור כלל למעמדה המינהלי-משפטי של אשדוד בעת המסע האשורי.

45 תדמור, מסע סרגון (לעיל, הערה 2), עמ' 82, והערה 231; הנ"ל (לעיל, הערה 14), עמ' 159–160.

46 C.B.F. Walker, 'Some Mesopotamian Inscribed Vessels', *Iraq*, XLII (1980), pp. 84–86; K. Watanabe, 'Die Sieglung der Vasallenverträge Asarhaddons durch den Gott Aššur', *Baghdader Mitteilungen*, XVI (1985), pp. 379–392; A.R. George, 'Sennacherib and the P. Machinist, Tablet of Destinies', *Iraq*, XLVIII (1986), pp. 133–135, 144–145; 'The Assyrians and Their Babylonian Problem: Some Reflections', *Wissenschaftskolleg zu Berlin. Jahrbuch*, 1984/85, pp. 353–364.

47 B. Landsberger, *Brief des Bischofs von Esagila an König Asarhaddons*, Amsterdam 1965, pp. 25–26, and n. 40.

סרגון ולא בכתובות סנחריב; על פי הופעתו ב'כתובת עזקה' אין אפוא לקבוע, בימי מי משני המלכים היא נתחברה.

לשם בירור הנושא יש לבחון את משמעות הופעתו של הכתיב החדש של שם האל אשור. לאחרונה עמד ס' פרפולה על כך שהכתיב AN.ŠÁR אוצר בתוכו את המשמעויות של 'אלוהי הכל' (*il kiššati*) ו'השמיים כולם' (*kiššat šamē*).⁴⁸ כתיב זה לשם האל ידוע עוד מסוף המאה הי"ד לפני סה"נ,⁴⁹ ומסכת שבימי סרגון זכה לתחייה מחודשת, כדי לציין באמצעותו את האל הלאומי האשורי, שבימי תגלת־פלאסר ג' וסרגון הפך לאלוהיה של אימפריה עצומת ממדים ('אלוהי הכל'). כתיב זה, על משמעויותיו האידיאולוגית והתיאולוגית מרחיקות הלכת, אומץ תחילה בעיר אשור, אל נכון על ידי סופרים שהיו קשורים למקדש הראשי של האל אשור (Ešarra), ששכן בעיר; משם הוא נפוץ בהדרגה והחל להופיע גם בכתובות שנכתבו בערים אשוריות אחרות. אין תמה אפוא, שבימיהם של סרגון וסנחריב הופיע הכתיב AN.ŠÁR בעיקר בכתובות שנתחברו בעיר אשור או בכתובות המספרות על בנייה בעיר אשור. רק בימיהם של המלכים האחרונים לבית סרגון (אסרחדון ואשורבניפל) הוא זכה לתפוצה רחבה יותר והפך כתיב מקובל לשמו של האל הלאומי האשורי.

יש לזכור, כי רק מקצתה של 'כתובת עזקה' שרד, ואין אנו יודעים למי הוקדשה ובאילו נסיבות נכתבה. האם נתחברה במסגרת פעולות הבנייה והשיקום שערך סנחריב בעיר אשור בשנותיו הראשונות?⁵⁰ או שמא נכתבה לכבודו של האל אשור בעיר אחרת? אין בידינו נתונים מספיקים כדי להשיב על כך, והכתיב האידיאוגרפי AN.ŠÁR לשמו של האל אשור, וכן האופי הספרותי החריג של הכתובת במסגרת ימיו של סנחריב, הם המפתחות היחידים שיש לנו לקביעת ייעודה של הכתובת.

לסיכום, ברצוני להדגיש שאין כיום כל ראייה הקושרת את 'כתובת עזקה' לימיו של סרגון. כל העדויות מורות על כך שההתקפה המוצגת בכתובת מתארת את ראשית התקפתו של סנחריב על ממלכת יהודה, ויש לשלב את עדותה בכל הידיעות האחרות שיש לנו על מהלכו של מסע זה.

ז. תאריך עלייתו של חזקיהו לשלטון

בנתוני ספר מלכים על מלכותו של חזקיהו ישנן סתירות בולטות ותאריך עלייתו לשלטון שנוי במחלוקת בין החוקרים. שיטת תארוך אחת נסמכת על הסינכרוניזמים שבספר מלכים, שלפיהם עלה חזקיהו לשלטון בשנת שלוש להושע בן אלה, אחרון מלכי ישראל, ומלך

48 S. Parpola, 'The Assyrian Tree of Life: Tracing the Origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy', *Journal of Near Eastern Studies*, LII (1993), pp. 205–206

49 פרפולה, שם, עמ' 189–190, הערה 106.

50 להתקנת 'דמות האל אשור' (AN.ŠÁR) ודמות האלים הגדולים' בראשית ימי סנחריב, ראה: תדמור (לעיל, הערה 14), עמ' 160.

עשרים ותשע שנה (727-698 בקירוב).⁵¹ שיטה אחרת נסמכת על הכתוב במלכים ב' יח, יג (ובישעיה לו, א), ולפיו עלה סנחריב על יהודה בשנת 715/4-686 בקירוב.⁵² תאריך זה תואם היטב את הסיפור על הנס שאירע לחזקיהו בעת מחלתו, מחלה שקדמה במעט למצור סנחריב על ירושלים (מלכים ב' כ, ו), שאז הוסיף לו ה' חמש-עשרה שנה על חייו (כ, א-יא). בעלי השיטה הכרונולוגית הראשונה דוחים את הסינכרוניזם שבין שנות חזקיהו למסע האשורי ואת המסקנה הכרונולוגית העולה מסיפור הנס, ואילו בעלי השיטה השנייה דוחים את כל הסינכרוניזמים שבין חזקיהו להושע מלך ישראל ולכיבוש שומרון.⁵³

חשוב להדגיש בפתח הדיון את המשמעות של שתי מערכות התאריכים הללו לגבי ההערכה הכוללת של ימי חזקיהו. לפי השיטה הראשונה, היה חזקיהו משועבד לאשור במשך רוב שנותיו; רק בסוף ימיו מרד באשור, ונפטר זמן קצר לאחר תום המסע האשורי. לפי השיטה השנייה, מרד חזקיהו באשור עוד לפני תום העשור הראשון למלכותו, ומסע סנחריב ליהודה נערך באמצע ימי מלכותו. לרוע המזל אין כיום נתונים שבעזרתם ניתן יהיה להכריע באופן חד-משמעי בין שתי השיטות הכרונולוגיות הללו. אין בכוונתי לדון כאן במכלול הבעיות הכרונולוגיות הקשורות לימי חזקיהו, אלא רק להעלות שתי נקודות, שיש בכוחן לחזק במידת-מה את ההשקפה, שחזקיהו עלה לשלטון בשנת 715/4 לפני סה"נ, דהיינו השיטה השנייה.

(א) נראה לי, שרוב הזכרונות שנשתמרו בספר מלכים על ימי חזקיהו שייכים לפרק זמן מוגדר היטב: תקופת ההכנות למרד באשור ומסע סנחריב ליהודה. לפרק זמן זה שייכים המרד

51 ח' תדמור, 'כרונולוגיה', אנציקלופדיה מקראית, ד, ירושלים תשכ"ג, טורים 276-279, 287-288; הנ"ל, 'הכרונולוגיה של תקופת המלוכה', ימי המלוכה - היסטוריה מדינית, בעריכת א' מלמט, ירושלים תשמ"ב, עמ' 48-51; מילר והייס (לעיל, הערה 33), עמ' 350-351; גונצ'לוס (לעיל, הערה 33), עמ' 52-54, ושם ספרות נוספת; בקינג (לעיל, הערה 5), עמ' 47-56, J.H. Hayes & P.K. Hooker, *A New Chronology for the Kings of Israel and Judah and Its Implication for Biblical History and Literature*, Atlanta 1988, pp. 64-80. לפתרונות לכתוב במלכים ב' יח, יג, שהציגו חוקרים מתומכי השיטה הכרונולוגית הזאת, ראה: N. Na'aman 'Historical and Chronological Notes on the Kingdoms of Israel and Judah in the Eighth Century B.C.', *Vetus Testamentum*, XXXVI (1986), p. 84.

52 R.E. Thiele, *The Mysterious Numbers of the Hebrew Kings*, Grand Rapids 1965, pp. 161-118; גונצ'לוס (לעיל, הערה 33), עמ' 54-58, ושם ספרות נוספת. לטענה שמלכים ב' יח, ט-יב נתחבר בידי עורך מאוחר, כדי ליצור קשר כרונולוגי בין ימי חזקיהו לנפילת שומרון, וכדי להחליק על הקשיים שהיו בתיאור הקדום על נפילת שומרון (מלכים ב' יח, ו-ז), ראה: N. Na'aman, 'The Historical Background to the Conquest of Samaria', *Biblica*, LXXI (1990), p. 222, ושם ספרות קודמת.

53 לפי שיטה נוספת, בעלת אופי הרמוניסטי, החל חזקיהו למלוך בשנת 727, בחיי אביו, כעוצר, ובשנת 715/4, עם מות אביו, החל למלוך כשליט יחיד בממלכה; הוא מלך עד שנת 686 לפני סה"נ. ראה: גונצ'לוס (לעיל, הערה 33), עמ' 58-60, ושם ספרות נוספת; נאמן (לעיל, הערה 51), עמ' 83-85, ושם ספרות נוספת בעמ' 85, הערה 44.

באשור (מלכים ב' יח, ז'), כיבוש ערי פלשת (יח, ח), מחלת המלך והחלמתו בדרך נס (כ, א-יא), ביקור המשלחת הבבלית בירושלים (כ, יב-יט), ומסע סנחריב ליהודה (יח, יג-יט, לו). התיאור של מאורעות אלה נכתב זמן לא מבוטל לאחר המסע; רובו קודם לחורבן הבית הראשון ומקצתו סמוך לחורבן או מיד לאחריו. אופן הצגת האירועים בשלושת הסיפורים הנבואיים (מלכים ב' יח, יז-יט, לו; כ, א-יא; כ, יב-יט) משקף בראש וראשונה את נקודת המבט של המחברים המאוחרים על התקופה ועל חלקם של חזקיהו וישעיהו בהשתלשלות המאורעות. אבל לענייננו חשוב להדגיש, שהתקופה הקריטית של המרד היא זו שנחרתה בזיכרון ההיסטורי. כאשר באו מחברים מאוחרים לתאר את ימי חזקיהו, הם השתמשו במקורות המועטים שעמדו לרשותם כדי לתאר את עיקרי המאורעות (מלכים ב' יח, ז'-ח, יג-טז). הם ניצלו את הזכרונות מן התקופה ומקורות ספרותיים אחדים (דוגמת מלכים ב' יט, כא-לא) כדי לטוות סביבם סיפורים נבואיים, ובאמצעות סיפורים אלה הם העבירו לקוראיהם את המסרים האמוניים שלהם.

ביקור המשלחת הבבלית ביהודה שייך כאמור למסגרת ההכנות למרד באשור ויש לתארכו לשנים 703-704. התנגדותו החריפה של ישעיהו לביקור המשלחת עולה בקנה אחד עם התנגדותו לקשרים שנרקמו אז עם מצרים וכוש (ראה לעיל). גם פרשת מחלתו והחלמתו של חזקיהו שייכת לתקופה של ערב המסע האשורי, ומשיקולים של עריכה שובצה מיד לאחר תום המסע. יש להטיל ספק בהנחה, שהתאריך 'ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו', הפותח את סיפור מסע סנחריב ליהודה (מלכים ב' יח, יג), עמד אי-פעם בראש הסיפור הנבואי על מחלת המלך והחלמתו.⁵⁴ לא רק שאין כל נימוק טקסטואלי שיש בכוחו לאשש את הטענה הזאת, אלא שהסיפורים הנבואיים המופיעים בספר מלכים אינם נפתחים אף פעם בתאריך מעין זה. לעומת זאת מופיעות בספר מלכים פסקאות רבות המספרות על פלישה של שליט זר ליהודה/ישראל, ובדומה למסע סנחריב ליהודה, הן פותחות בציון כרונולוגי ואחריו מופיע הפועל 'בוא'/'עלה', ודמות אנושית (ולא אלוהי ישראל) היא נושא המשפט (ראה: מלכים ב' יב, יח; יד, כה; טו, כט; טז, ה; יח, ט; יג, כג; כד, א; יז, כה; ח, ט).⁵⁵ יש לקבוע, כי התאריך במלכים ב' יח, יג, הוא חלק בלתי נפרד מתיאור המסע האשורי ליהודה, ואין הוא הולם את הפתיחה לסיפור הנבואי שבפרק כ.

ניתן לקבוע, כי מחבר הסיפור על מחלת המלך סבר שחזקיהו חלה ערב המסע האשורי (או אף במהלכו), וכי הוא מלך שנים רבות לאחר תום המסע. לפיכך הוא חישוב את מספר השנים שהבטיח הנביא לחזקיהו (חמש-עשרה) בויקה לשנה הארבע-עשרה למלך, שבה לפי

54 להעשרה זו, ראה: תדמור וכוהן (לעיל, הערה 37), עמ' 198-201; הוטר (לעיל, הערה 37), עמ' 67-69; E. Ruprecht, 'Die ursprüngliche Komposition der Hiskia-Jesaja-Erzählungen und ihre Umstrukturierung durch den Verfasser des deuteronomistischen Geschichtswerkes', *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, LXXXVII (1990), pp. 33-52, 65-66.

55 E. Ben-Zvi, 'Tracing Prophetic Literature in the Book of Kings. The Case of II Kings 15,37', *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, CII (1990), pp. 100-105.

מקורותיו נערך המסע האשורי. מחבר זה הניח, שמחלת המלך אירעה לפני תום המסע האשורי, והוא שילב את נבואת ההחלמה: 'הנני רפא לך... והספתי על ימך חמש עשרה שנה', עם ההבטחה הנבואית: 'ומכף מלך אשור אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי' (כ, ה-ו; כז כזר רש"י, בפירושו למלכים ב' יט, ו).

(ב) רמז לכך שחזקיהו מלך שנים לא מעטות לאחר תום המרד באשור עולה גם מניתוח כתובות סנחריב. כדי לברר זאת יש לבחון תחילה את תיאור המרד של לוֹלִי, מלך צור, בסנחריב, כפי שהוא מוצג בכתובותיו של השליט האשורי.

כתובת האנאלים הקדומה ביותר המתארת את מסע סנחריב לחוף הפיניקי ולארץ ישראל נתחברה בשנת 700 והמקור לה הוא 'גליל ראסאם'.⁵⁶ בכתובת זו כתוב כך: 'לוֹלִי, מלך צידון, מורא הוד מלכותי המם אותו והוא נמלט ל(מקום) רחוק מעבר לים'. ואילו במהדורות אנאלים מאוחרות יותר, שנכתבו משנת 697 ואילך, מופיעה התוספת 'והלך לעולמו'. בכתובות סיכום, שנתחברו בשנים 694–696, אף הורחב המוטיב של פטירת המלך והוצג כעונש על מרידתו: 'לוֹלִי, מלך צידון, חשש מעריכת קרב, נמלט אל ארץ יִדְנָה אשר מעבר לים ומצא (שם) מקלט. בעצם אותה השנה הוא הלך לעולמו בשל הוד כלי נשקו של האל אשור, אדוני'.⁵⁷ ניתן אפוא לקבוע, כי בעת שנכתבה המהדורה הקדומה לא ידע המחבר על מותו של לוֹלִי, והסתפק בציון בריחתו אל מעבר לים. ואילו במועד מאוחר יותר, כאשר התברר כי לוֹלִי נפטר מיד לאחר בריחתו, שולב מוטיב מותו של המורד במלכות בתיאור דיכוי המרד. אף נמצאו סופרים, אשר יצרו קשר של סיבה ומסובב בין המרידה לפטירה, ופירשו את מותו של המורד כעונש שבא עליו מידו של האל הלאומי האשורי.

חזקיהו מלך לפי השיטה הכרונולוגית המקדימה בשנים 727–698 ונפטר כשלוש שנים לאחר המרד. אם תאריכים אלה נכונים, הרי ניתן היה לצפות, שהסופרים האשוריים לא יעברו בשתיקה על מותו של מנהיג המרד שנים מעטות לאחר תום המסע וידישו זאת בכתובותיהם, בדומה לאזכור מותו של לוֹלִי מלך צור. אבל בכתובות סנחריב שנתחברו לאחר שנת מותו המשוערת של חזקיהו (698) אין כל רמז לכך. במהדורת האנאלים המאוחרת ביותר, שנתחברה בשנת 691 (והעתק נוסף שלה נכתב בשנת 689), מוצג חזקיהו בדיוק באותו אופן שבו הוצג במהדורה הקדומה משנת 700. יתר על כן, בשנים 694–696 נכתב תיאור חדש, מקוצר מאוד, של פרשת המסע ליהודה, והוא מופיע בכתובות סיכום אחדות באופן הבא: 'החרבתי את המחוז הרחב של יהודה והכנעתי לרגלי את חזקיהו, מלכו קשה העורף *(šepšu mītru)*'.⁵⁸ ואילו בכתובות סיכום שנתחברו בשנת 691 (או שנה לאחר מכן) מוצג

56 הגליל נקרא על שם החוקר שמצאו. לתרגום הטקסט ולדיון היסטוריוגרפי בפרשה, ראה: ח' תדמור, 'מלחמת סנחריב ביהודה: בחינות היסטוריוגרפיות והיסטוריות', ציון, נ (תשמ"ה), עמ' 72.

57 לנוסחים השונים של כתובות סנחריב, ראה: בורגר (לעיל, הערה 39), עמ' 67, שורות 38–40; עמ' 69, שורות 17–19.

58 לפרסום הטקסט, ראה: D.D. Luckenbill, *The Annals of Sennacherib*, Chicago 1924, p. 77, lines 20–22. הצירוף *šepšu mītru* נזכר רק בשלוש פרשיות, כולן מימי של סנחריב. ראה: *Chicago*

המסע כך: 'החרבתי את המחוז הרחב של יהודה והיטלתי את עולי על חזקיהו, מלכו'.⁵⁹ אופן הצגתו של חזקיהו בכתובות שנתחברו שנים רבות לאחר המסע מרמז, שהסופרים האשוריים היו מודעים לעובדה, שלמרות מרידתו הוא המשיך למלוך ביהודה. כדי להמעיט בערכה של עובדה זו הם הדגישו את כשלונו המוחלט של המרד, את תוצאותיו ההרסניות לממלכה שמרדה ואת כניעתו ללא תנאי של השליט המורד.

אף כי אין בנתונים שהבאתי כדי להכריע בדיון, נראה לי שכפות המאזניים נוטות לטובת הגישה השנייה, שחזקיהו החל למלוך בשנת 715/4 והמשיך למלוך שנים רבות לאחר כשלונו מסעו. מנשה, בנו, שימש ככל הנראה עוצר בעשור האחרון לשלטונו, ואולי יש לקשור זאת לתוצאות הרוות האסון של המרד באשור ולמחיר שנאלץ חזקיהו לשלם על כשלונו מדיניותו.⁶⁰

ח. מדיניותם של אחז וחזקיהו במציאות ההיסטורית ובהיסטוריוגרפיה המקראית

לפי הכרונולוגיה שהצגתי, עלה אחז למלוך לאחר מות יותם אביו (749–734), ומלך בשנים 734–715/4. מיד עם עלייתו ניצב המלך הצעיר בפני הכרעות שאין קשות מהן. בשנת 738 סיפח תגלת-פלאסר ג' את ממלכות מרכז סוריה וצפוניה והטיל את מרותו על כל הממלכות שישבו בשכנות. בשנים שלאחר מכן (736–735 בקירוב) ניסו רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו ללכד ברית, אשר תוכל לעמוד במערכה נגד אשור (מלכים ב' טו, לו).⁶¹ אין אנו יודעים מה היתה עמדתו של יותם כלפי הברית הנרקמת, אבל ברור שיורשו, אחז, סירב ליטול בה חלק, בתמיכתו הפעילה של הנביא ישעיהו. זמן קצר לאחר המלכתו הותקף אחז ועיר בירתו הושמה במצור. התוקפים התכוונו לכפות עליו השתתפות בברית או להחליפו בכך טבאל (ישעיהו ז, ו), אל נכון נצר לבית דויד, שזה עתה הפסיד במאבק על ירושת כסא המלוכה והיה נכון לשתף פעולה עם בעלי הברית בתמורה לתמיכתם בהכתרתו. אבל אחז העריך כנונה את הסכנה שארבה לכל מי שייטול חלק בברית נגד אשור והתמיד בסירובו, למרות הלחץ הכבד שהופעל עליו. ואכן, מדיניותו השקולה והזהירה הוכיחה את עצמה במלואה. בעקבות מסעות המלחמה האשוריים בשנים 734–732 סופחו דמשק וחלקים רחבים מממלכת ישראל לתחום אשור והפכו לפחוות אשוריות. כל הממלכות במרחב הפכו וסליות לאשור, ואחז צבר נקודות זכות לא מעטות הודות לנאמנותו למלך אשור.

Assyrian Dictionary, M/2, p. 140a. נראה לי שיש לתרגם את צמד המילים כהנדיאדים במשמעות של 'קשה עורף'.

59 לפרסום הטקסט, ראה: לקנביל, שם, עמ' 86, שורה 15.

60 ניתן להשוות זאת למינוי של עוזיהו לעוצר לאחר כשלונו של אמציה בקרב עם יואש מלך ישראל. ראה: תדמור, כרונולוגיה (לעיל, הערה 51), טור 282; תילה (לעיל, הערה 52), עמ' 77–81.

61 ראה הספרות המנויה אצל הייס והוקר (לעיל, הערה 51), עמ' 59; S.A. Irvine, *Isaiah, Ahaz, and* the Syro-Ephraimite Crisis, Atlanta 1990, 'Forced Participation in Alliances in the Course of the Assyrian Campaigns to the West', *Ah, Assyria... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, eds. M. Cogan & I. Eph'al (*Scripta Hierosolymitana*, 33), Jerusalem 1991, pp. 91–94.

כל ימיו התמיד אחז במדיניות זו של נאמנות לאשור. כך עלה בידי לשמור על תחומה של ממלכתו ועל אוצרותיה, בתקופה שבה סופחו הממלכות הטריטוריאליזם הגדולות (חמת, דמשק וישראל) לאשור וחדלו להתקיים, ושכנותיה המערביות של יהודה (עזה, אשקלון ואשדוד) נכבשו ונבזזו. תיאור הפורענויות שפקדו את ממלכת יהודה בימי אחז, לפי ספר דברי הימים ב' כח, משולל לדעתי כל יסוד היסטורי.⁶² ראוי להדגיש דווקא את ההפך מכך: תחומה של ממלכת יהודה נשמר בלא פגע בתקופה הרת סכנות ואיומים, ולמדיניותו השקולה והנבונה של מלך יהודה (בתמיכתו העקבית של ישעיהו) היה חלק עיקרי בכך.

דומה שחזקיהו המשיך במדיניותו של אביו בעשור הראשון לשלטונו, אף שהפרטים על כך אינם ידועים. אין זה מן הנמנע, שמיד עם עלייתו לשלטון שאף ללכד ברית ולפרוק את עולה של אשור, וקיים מגעים בעניין זה עם שכניו המלכים ועם שליטי מצרים. אבל גם אם נהג כך (וכאמור, אין לכך ראיות של ממש), הרי נסוג בו בעוד מועד ולא נפגע בעת מסעו של התרתן נגד אשדוד בשנת 712. התמורה הבולטת במדיניותו באה עם מותו של סרגון בשדה הקרב בשנת 705. אז התייצב חזקיהו בראש הברית האנטי אשורית והבטיח את תמיכתה של מצרים במרד, בניגוד לעמדתו של ישעיהו, אשר הטיף להמשך המדיניות הזהירה שבה נקט אחז.

פרשת המסע האשורי, ליהודה בשנת 701 איננה מעניינת כאן. די לציין, כי המחקר הארכיאולוגי אישר במלואה את עדותם של המקורות האשוריים.⁶³ חבלים רחבים בממלכת יהודה חרבו כליל ועשרות אלפי תושבים הוגלו למקומות מרוחקים. מאגר כוח האדם בממלכת יהודה היה מוגבל ולא היה בכוחה ליישב את החבלים הנטושים. לפיכך ניכרת ירידה דרסטית בהיקף היישוב בממלכה בעשרות השנים שלאחר המרד, ואפילו בסוף המאה הז', לאחר כמאה שנות שיקום והתחדשות, נפל היישוב ביהודה בהקפו ובחוסנו לאין שיעור ממה שהיה ערב המרד באשור. חבלי השפלה של יהודה נקרעו ממנה והועברו – לפחות זמנית – לידי שכנותיה. חזקיהו נכנע לאשור ונאלץ לשלם מס כניעה כבד מאוד, שנוסף כמובן על מס הקבע שהוטל עליו.

מנקודת מבט אשורית היה המסע בשנת 701 בגדר הצלחה מלאה. סנחריב השיג במהלכו את כל מטרותיו, שעיקרן החלשת צור ויהודה, שתי הממלכות החזקות ביותר שנותרו בארץ ישראל ובפיניקיה לאחר מסעות סרגון, וייצוב האחיזה האשורית באיזור הגבול עם מצרים. כיבוש ירושלים או סיפוח יהודה לא עמדו כלל על הפרק, שהרי סנחריב הקפיד לשמור על שלמותן של כל הממלכות ששכנו אז באיזור התווך שבין אשור למצרים. בעקבות המסע יכול היה סנחריב לפעול בלא הפרעה בחזית הבבלית ולעשות רבות לפיתוחה ולשגשוגה

62 לדיון מקיף בשאלה זו, ראה: נ' נאמן, 'הרקע ההיסטורי לתיאור המתקפה הפלשתית על אחז מלך יהודה בספר דברי הימים', ספר יהושע אפרון [בדפוס]. השווה: P. Welten, *Geschichte und Geschichtsdarstellung in den Chronikbüchern*, Neukirchen-Vluyn 1973, pp. 174–175.

63 נאמן (לעיל, הערה 31), עמ' 34–36, 41, 62, 70; הנ"ל, 'שינויי אוכלוסין בארץ-ישראל בעקבות ההגליית האשוריות', קתדרה, 54 (טבת תש"ץ), עמ' 57–60; "דגן, שפלת יהודה בתקופת המלוכה לאור החפירות והסקר הארכיאולוגי, עבודה לשם קבלת התואר מוסמך של אוניברסיטת תל אביב, תשנ"ב.

של ממלכתו, בלא שיאלץ לערוך מסע נוסף לאיזור הגבול הדרום-מערבי של ממלכתו. מנקודת מבט יהודאית, לעומת זאת, היו למרד של חזקיהו תוצאות שליליות בלבד. חלקים רחבים של הממלכה נהרסו והתרוקנו מיושביהם, חלה ירידה של ממש בכל מרכיבי העוצמה של הממלכה, ועול השעבוד הוכבד יותר מבעבר. מכאן ואילך היתה יהודה ממלכה משועבדת לאשור, ובמעמד זה היא נשארה עד לנסיגה האשורית מן הארץ, בשליש האחרון של המאה ה-7 לפני סה"נ.

בספר מלכים מופיעים אחז וחזקיהו כמנוגדים זה לזה. אחז מוצג כמלך חוטא, והסמכת הפיסקה על החטא (מלכים ב' טז, ב-ד) לכתוב הדן במצור על העיר (פסוק ה), תוך קישורים במילים 'או יעלה', באה לרמוז שהאחרון הוא עונש על הראשון. פנייתו של אחז למלך אשור (פסוקים ז-ח) מוצגת באור שלילי,⁶⁴ ולפי הרצף בספר מלכים, הביאה פנייה זו להשתעבדותה של יהודה לאשור. היפוכו של דבר בתיאור ימי חזקיהו. הלה ערך רפורמה מקיפה, שכללה את הסרת הבמות, דבר שלא עשה אף מלך לפניו. בהמשך לכך מופיע הכתוב הבא (מלכים ב' יח, ז): 'בה' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. וידבק בה' לא סר מאחריו וישמר מצותיו אשר צוה ה' את משה. והיה ה' עמו, בכל אשר יצא ישכיל. וימרד במלך אשור ולא עבדו'. במסגרת הערכה נלהבת זו מודגשים דבקו ויבטחונו של המלך באלוהי ישראל, ובהמשך ישיר לכך – בהקשר חיובי מאין כמוהו – נזכר דבר המרד באשור.

למי שקורא את דברי ימי חזקיהו בספר מלכים כרצף אחד מצטיירת תמונה מפתיעה, שהרי מרד חזקיהו בסנחריב מוצג בו כהצלחה כבירה. לפי רצף זה, נסוג סנחריב מירושלים בלא שעלה בידו לכבושה; בעקבות נסיגתו השתחררה יהודה מעול אשור, וזו אינה נזכרת עוד בספר לאחר מכן. עמידתו של חזקיהו בזמן המצור מוצגת אפוא כהפוכה לעמידתו של אחז: הוא יום את המרד בכובש הזר, עמד במצור ובלחץ הכבד, פנה לה' ולנביאו בעת סכנה, ועקב זאת זכה להושיע את עמו ואת עירו ולשחרר את ארצו מעול אשור.

כיצד אפוא נפערה תהום כה עמוקה בין העדות המקראית על ימי אחז וחזקיהו לבין המציאות ההיסטורית? האם מחבר ספר מלכים לא התעניין כלל בהיסטוריה 'כפי שאכן התרחשה', אלא הונחה בראש וראשונה על ידי שיקולים ספרותיים ואידיאולוגיים, עד כדי התעלמות מכוונת מהשתלשלות המאורעות כהווייתה? אין כמובן להטיל ספק בכך, שלשיקולים צורניים ותיאולוגיים ולתבניות היסטוריוגרפיות היה חלק חשוב באופן הצגת הדברים בספר. אבל חשובה יותר מכל אלה היא העובדה, שפער זמן ניכר מפריד בין המאורעות לבין זמן העלאתם על הכתב. נראה לי, שתיאור כה מנותק מבחינה היסטורית יכול היה להתחבר רק זמן רב מאוד לאחר תום המאורעות – לאחר שתוצאותיה הרוות האסון של מסע סנחריב ליהודה נשכחו במידה רבה. במועד מאוחר זה עלתה קרנו של חזקיהו, כמלך שבזכות צדיקותו ודבקו בה' ניצלה ירושלים מחורבן ומגלות, ובהתאם לכך עוצבה דמותו של קודמו, אחז, כהיפוכו של

64 מ' כוגן וח' תדמור, 'אחז ותגלת-פלאסר בספר מלכים – בתנים היסטוריוגרפיים', ארץ ישראל, יד (תשל"ח), עמ' 58-61; ג' נאמן, 'ביקורת על השתעבדות מרצון לשליטים זרים בספר מלכים: עיון היסטוריוגרפי', דברי הקונגרס היהודי העולמי האחד עשר למדעי היהדות [בדפוס].

חזקיהו. אין ספק שלמחבר הספר (הסופר המשנה־תורתי, הדויטרונמיסט) נמצאו מקורות כתובים, שמקצתם נתחברו סמוך למאורעות ומקצתם דורות אחדים לאחר מכן. אבל הזמן הרב שחלף מאז המסע האשורי עיוות מאוד את הפרספקטיבה ההיסטורית ומנע הערכה מציאותית יותר של המקורות הקדומים, וכך נוצרה תמונה כה רחוקה מן המציאות של ימי אחז וחזקיהו.⁶⁵

חשוב לציין, שרק לעתים נדירות נמצאים לנו מקורות חיצוניים מפורטים ועדויות ארכיאולוגיות כה רבות, דוגמת אלה שיש ברשותנו לגבי ימיהם של אחז וחזקיהו. ניתן אפוא להסיק מתוך העיון בקורותיהם על מגבלותיה של ההיסטוריוגרפיה המקראית כמקור לחקר תולדות עם ישראל. בהקשר זה ברצוני להדגיש את החשיבות המכרעת של קביעת פער הזמן המפריד בין מאורע לבין העלאתו על הכתב. מאליו יובן, שגם מחבר בן־הזמן יכול לכתוב תיאור בלתי מהימן מעיקרו; אבל לרשותו של מחבר מעין זה עומד ידע לא מבוטל על המאורע, ומהימנות התיאור היא במידה רבה פרי בחירה מדעת. מחבר מאוחר (ויש לזכור שבהיסטוריוגרפיה המקראית מדובר לעתים קרובות על מאות שנים), לעומת זאת, יכול לכתוב תיאור שגוי מעיקרו, גם אם ירצה בכל מאודו לשחזר את המאורע 'כפי שאכן היה', משום שידעותיו על המאורע הקדום מוטעות מעיקרן. רק אם ניקח בחשבון את כל מכלול הגורמים שהזכרתי, ובמיוחד את מועד העלאתם של המאורעות על הכתב, ניתן יהיה לנסות ולשחזר, למרות המגבלות הרבות, את דברי ימי עם ישראל בימי הבית הראשון. בדרך זו נוכל להבין טוב יותר את סוד הסתירה בדמותם של אחז וחזקיהו כפי שהיא עולה מן המקרא וכפי שהיא מתבררת משחזור המציאות ההיסטורית, ואף נוכל לתת מעין 'הודמנות שנייה' למי שאיתרע מזלו קודם לכן אצל אלת ההיסטוריה.

65 לשאלה זו, ראה: P.R. Ackroyd, 'The Biblical Interpretation of the Reigns of Ahaz and Hezekiah', *In the Shelter of Elyon. Essays on Ancient Palestinian Life and Literature in Honor of G.W. Ahlström*, eds. W.B. Barrick & J.R. Spencer, Sheffield 1984, pp. 247–259.

נספח

תרגום מסע סרגון נגד אשדוד לפי המנסרה מנינוה

התיאור המפורט ביותר של מרד אשדוד באשור ודיכוי מופיע על מנסרה מנינוה. לרוע המזל שבור טקסט זה ברוב חלקיו, וכל שנותר הוא לנסות ולשחזר חלקים ממנו בעזרת כתובותיו האחרות של סרגון. כדי שהקורא יוכל לעמוד על רצף המאורעות בטקסט הקטוע, אתרגם תחילה את 'פרשת אשדוד' כפי שהיא מוצגת ב'כתובת הראווה' מחורסאבאד, שהוא הטקסט השלם והמפורט ביותר המתאר את הפרשה. לאחר מכן אביא תרגום נסיוני של כתובת המנסרה, בצירוף הערות בודדות, ואעמוד על זיקתה לכתובות האחרות של סרגון.

א. 'כתובת הראווה' מחורסאבאד, שורות 90–112:⁶⁶

עוזרי, מלך אשדוד, זמם בלבו שלא להעלות מס ואל המלכים סביבו שלח דברי שיטנה נגד אשור. בשל עשותו מעשה זדון זה, ביטלתי את שלטונו על בני ארצו, והמלכתי עליהם את אחימתי, אחיו הטוב ממנו. אבל החתים, חורשי האוון, שנאו את מלכותו והעלו עליהם את ימי, שאינו זכאי לכסא המלוכה ואשר כמותם לא ידע את מורא שליטוני. בועמי כי רב לא כינסתי את המון צבאותי ולא ארגנתי את מחנה־המלחמה, (אלא) יצאתי נגד אשדוד עם גבורי, שגם במקום בטוח נמצאים תמיד לצדי. והלה, ימי, שמע מרחוק על התקדמות המסע שלי, (ומיד) נמלט אל תחום מצרים (Muṣri), אשר בגבול ארץ כוש (Meluhha), ולא נראה (עוד) מקומו. צרתי ולכדתי את אשדוד, גת ואשדודיים. לקחתי שלל את אלוהיו, נשיו, בניו, בנותיו, את רכושו ואוצרות ארמונו, יחד עם בני ארצו. ארגנתי את הערים הללו מחדש והושבתי בתוכן אנשים מן הארצות אשר לכדתי, מקרב [המתחזות] במזרח (=צאת השמש). הפקדתי עליהם את קציני, מניתי אותם על בני אשור והם נשאו את עולי.

מלך כוש (Meluhha), אשר [שכן] בתוך [גיאות³] סוחפת (a-gu-ū ez-zu), במקום שאין אליו גישה, שהנתיב [אליו] בלתי עביר², שאבותיו מימי קדם ועד עתה לא שלחו את שליחיהם־הרכובים אל המלכים אבותי כדי לדרוש בשלומם, [שמע] מרחוק על עוצמת האלים אשור, נבו ומרדוך, מורא הוד מלכותי כיסהו וחרדה אחזה בו. הוא נתן אותו (את ימי) באזיקים, בנחושתיים ובכבלי ברזל והובילו לפני לאשור, בדרך [ארוכה].

66 וינקלר (לעיל, הערה 6), עמ' 114–117, שורות 90–112; לקנביל (לעיל, הערה 6), פיסקאות 62–63; אופנהיים (לעיל, הערה 15), עמ' 286; R. Borger, 'Historische Texte in akkadischer Sprache', *Texte aus der Umwelt des Alten Testament*, I, 4, ed. O. Kaiser, Gütersloh 1984, pp. 384–385.

ב. המנסרה מנינוה (S 2022 II and K 1668b+DT 6 III):⁶⁷

- (12) בשנת המלכות התשיעית שלי, אל [...] הים הגדול מבוא [השמש ... יצאתי]. העיר אשדוד... (קטע שבור)
- (1) בשל [עשותו מעשה זדון זה] את אחימתי [...] אחיו המועדף על[יהם המלכות, את תחומי] הגדליה^a ו[...]. מס ומנחה, [נשיאת סל העפר² ויציאה למסע³], כפי שהמלכים אבותי [הטילו על אבותיו], היטלתי עליו.^b
- (8) אבל [החתים, זרע מרעים⁴], רעות ב[לבם זממו וחרשו אוון], שלא להעלות מס [...] נגד אחימתי, מלכם, קשר ו[מרד] ... דם [...] מן הארמון⁵] הוציאוהו [...] ימני, איש ממעמד [נחות^c] למלכות [העלון] עליהם, [ועל כסא^d אדוני^d הושינ[בוהו]].
- (17) [...] את עירם [...] מאות] אמה מכל עבר [אורך חומתו, ומ] סביב לו חפיר [עמוק כרן], [0]2^e אמה לעומק [העמיקן] עד שהגיעו למי תהום.^e
- (25) אל מ[לכין] פלשת, יהודה, אד[ום] [ו]מואב, יושבי [חוף] הים, המעלים מס ומנחה לאל אשור, אדוני, [שלחו] דברי שקר ואמרי כזב כדי שיהיו לי לאויבים. אל פרעה, מלך מצרים, שליט שאין בידו לסייעם, שלחו שלמונים וביקשוהו סיוע צבאי.
- (33) אנוכי סרגון, השליט הצודק, הירא את שבועת האלים שמש ומרדוך, השומר את מצוות האל אשור, העברתי [את צבאי] את החדקל ואת הפרת בעת שיא גיאותם, בעת גיאות האביב, כמו ביבשה.
- (37) והלה, ימני, מלכם, אשר בטח ב[כוחו של] ולא נכנע לשלטוני, שמע מרחוק על התקדמות המסע שלי, הוד האל אשור, אדוני, המס אותו, [ואל], אשר לגדת נהר [...]. מרחוק [שמע] נמלט [...] העיר אשדוד [...] (ההמשך חסר)

ג. הערות:

- (a) בראשית שורה 5 יש לקרוא [...]-[b]i-ma ú-^u-rab.
- (b) השחזור נסמך על מקבילה מכתובת של סרגון המתארת את ההסדרים שערך בחמת לאחר כיבושה. ראה: W.G. Lambert, 'Portion of Inscribed Stela of Sargon II, King of Assyria', *Ladders from Heaven, Art Treasures from Lands of the Bible*, ed. O. Muscarella, Ontario 1981, p. 125
- (c) בראשית שורה 15 כתוב: [...] ^mIa-ma-ni LÚ ERÍN^{meš}, וייתכן שהסופר הציג כאן את ימני כבעל מוצא נחות (השווה: וינקלר [לעיל, הערה 6], עמ' 102, שורה 33).
- (d) הציון 'אדוני' (*bēli-šu*) בשורה 17, כשהאדון הוא בלי ספק אחימתי, השליט שהודת, מלמד, שלפני מרידתו היה ימני כפוף למלך אשדוד.
- (e) לשחזור הקטע, ראה: נאמן, מסעות מלכי אשור [לעיל, הערה 5], עמ' 171, והערות 23-24. ראה גם: לי [לעיל, הערה 12], עמ' 58-60, שורות 405-406.

67 וינקלר, שם, עמ' 186-189: ב, לוח 44, חלק D: לקנביל, שם, פיסקאות 193-195: תדמור, מסע סרגון [לעיל, הערה 2], עמ' 79, 87-88: אופנהיים, שם, עמ' 287: בורגר, שם, עמ' 381-382.

ד. מבנה הכתובת ותרומתה לחקר הפרשה:

עיון במנסרה מנינוה מלמד, שבמבנה וברצף המאורעות היא דומה לכל הכתובות המפורטות המספרות על השתלשלות הפרשה ועל המסע האשורי נגד אשדוד. בקטע השבור שבפתיחה תוארו בוודאי היחסים בימי עזירו, ובהמשך לכך מסופר על הדחתו ועל הושבת אחימתי על כסא מלכותו (שורות 1–8). לאחר מכן מתואר המרד נגד השליט החדש והושבת ימני על כסאו (שורות 8–17). במקום זה מופיעות שתי הרחבות, שאינן מופיעות בכתובות אחרות: הכנת העיר למצור (שורות 17–25), והמשא-ומתן עם שכני אשדוד ועם מצרים כדי לגבש ברית אנטי אשורית (שורות 25–33). לאחר מכן מתוארת יציאת הצבא בראשות סרגון (שורות 33–37) ומנסתו של ימני למצרים (שורות 37–46). בשתי השורות האחרונות ששרדו מסופר, כנראה, על כיבושה של אשדוד והפיכתה לפחוזה אשורית.

המנסרה מנינוה מתארת את 'פרשת אשדוד' בפירוט העולה על זה של כל יתר הכתובות המלכותיות. פירוט זה ניכר לא רק בשני הקטעים שאין להם מקבילות, אלא גם בפיסקאות נוספות, שבהן הוספו לתיאור פרטים שאינם ידועים מכתובות אחרות. יש בכך כדי ללמד, שהמנסרה נתחברה זמן לא רב לאחר תום המסע, ובהיות הפרשה אקטואלית, ביקש הסופר לתאר אותה בהרחבה יתרה.⁶⁸ גילוי קטעים נוספים מהמנסרה יעשיר בלי ספק את ידיעותינו על מצב הדברים בפלשת בעת מסעותיו של סרגון לאיזור.

68 לתאריך חיבורה של המנסרה מנינוה, ראה: תדמור, שם, עמ' 92–93.